

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI

Pedagogická fakulta

Katedra společenských věd

MILENA HOUFOVÁ

3. ročník – prezenční studium

Obor: Společenské vědy se zaměřením na vzdělávání a Matematika se
zaměřením na vzdělávání

ŽIDOVSKÉ OBYVATELSTVO V ČESKOSLOVENSKU

Bakalářská práce

vedoucí práce: Mgr. David Hampl, Ph.D.

OLOMOUC 2011

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci s názvem *Židovské obyvatelstvo v Československu* vypracovala samostatně pod vedením vedoucího práce za použití literatury a dalších zdrojů uvedených v seznamu.

V Olomouci dne:

.....

Podpis autora

Na tomto místě bych chtěla poděkovat Mgr. Davidu Hamplovi, Ph.D. za jeho odborné vedení, cenné rady a připomínky, stejně jako za věnovaný čas a trpělivost v průběhu vzniku této práce.

Obsah

Úvod	6
1 Základní pojmy	8
1.1 Otázka židovství	8
1.2 Judaismus	9
1.3 Sionismus	9
1.4 Židé a Izrael	11
1.5 Směry v židovství	12
2 Historie Židů na území Čech a Moravy	14
2.1 10. – 15. století	14
2.2 Vláda Habsburků (1526 - 1780)	17
2.3 Změny v postavení Židů do konce 19. století	20
3 Židovská společnost v meziválečném období v Československu	23
3.1 Židé v době první a druhé republiky	23
3.2 Projevy antisemitismu před druhou světovou válkou	27
3.3 Změna situace Židů v ČSR po roce 1938	29
4 Holocaust	32
4.1 Holocaust v Evropě	32
4.1.1 Růst vlivu nacistické strany v Německu	32
4.1.2 Začátek druhé světové války a deportace Židů	36
4.1.3 Masové vyvražďování Židů	37
4.1.4 Konec války	40
4.2 Holocaust v Československu	41
4.2.1 Židé v Protektorátu a jejich odsun 1938-1945	41
4.2.2 Pevnost a ghetto Terezín	42
4.2.3 Situace Židů na Slovensku	43
4.2.4 Podkarpatská Rus za maďarské okupace	44

5	Židé v poválečném Československu	45
5.1	Situace Židů v ČSR po 2. sv. v. a v 50. letech	45
5.2	Vztahy mezi židovskou komunitou a československým státem v 60. letech 20.století	47
5.3	Situace židovské komunity v ČSR v letech 1970 - 1989	48
5.4	Postavení československých židovských obcí v kontextu poválečného období	49
6	ČSR a stát Izrael v letech 1945-1989	53
6.1	Období spolupráce 1945-1947	53
6.1.1	Poválečná emigrace do Palestiny	54
6.1.2	Nákup zbraní a letadel v ČSR	57
6.1.3	Výcvik vojáků	59
6.2	Období politického ochladnutí a diplomatické nespolupráce v letech 1949-1953	61
6.2.1	Politické procesy s židovskými komunisty	62
6.3	Od Pražského jara 1968 do roku 1989	65
7	Současný stav židovské obce v ČR	67
	Závěr	70
	Prameny a literatura	72
	Elektronické zdroje	75
	Seznam příloh	
	Anotace	

Úvod

Cílem práce je charakterizovat situaci židovského obyvatelstva v Československu. Při zohlednění historických souvislostí bude sledováno postavení Židů v ČSR v období 1918-1989.

Práce bude rozčleněna do sedmi kapitol. V první kapitole budou vymezeny základní pojmy související s judaismem. Bude zde objasněn pojem sionismus. Část této kapitoly bude také věnována historii Židů na území dnešního Izraele.

Druhá kapitola bude věnována historii Židů na území českých zemí od 10. stol. do začátku 20. stol. V chronologickém výčtu zde budou popsány významné historické události, které ovlivňovaly životy Židů v českých zemích.

Třetí kapitola se bude věnovat situaci československých Židů především v době první republiky. V této kapitole bude zohledněn i nárůst antisemitismu v době druhé republiky.

Čtvrtá kapitola bude pojednávat o postavení Židů v ČSR v období Protektorátu Čechy a Morava a o dopadu holocaustu na místní židovské obyvatelstvo. V této kapitole bude také věnována pozornost koncentračním táborem a specifické funkci Terezinského ghetta.

Pátá kapitola bude zaměřena na postavení Židů a židovských obcí v poválečném Československu a v období před rokem 1989. Popsány zde budou změny struktury židovské komunity.

V šesté kapitole bude věnována pozornost československo-izraelským vztahům ve druhé polovině 20. stol. Významná byla např. československá vojenská pomoc poskytnutá Izraeli v době jeho vzniku. Pozornost bude věnována rovněž antisionistickému charakteru politických procesů v padesátých letech.

Sedmá kapitola bude popisovat současné působení židovské obce převážně v kulturní oblasti.

Téma této práce je v českém prostředí poměrně frekventované. Historickému kontextu v souvislosti s přítomností Židů na českém

území se ve svých publikacích věnují T. Pěkný a N. Bergerová. Podnětné jsou rovněž informace z díla P. Spiegela, který se zabývá problematikou vymezení židovství. K židovské problematice jsou také k dispozici práce V. Vebera a P. Broda. Některé vybrané otázky ohledně postavení Židů v meziválečném období jsou obsaženy v díle K. Čapkové. Řada aktuálních informací je také dostupná v elektronické podobě. Vhodným zdrojem informací jsou také oficiální stránky Židovské obce v ČR.

1 Základní pojmy

V následující kapitole nejprve vymezím několik základních pojmů vztahujících se k judaismu. Při psaní slova „Žid“ budu upřednostňovat jeho národnostní význam před religiózním (žid), protože být Židem neznamena jen žít podle halachické tradice, ale i příslušet k židovskému národu.

1.1 Otázka židovství

Podle P. Spiegela je Židem ten: „...kdo se narodil židovské matce nebo konvertoval podle halachy, židovského náboženského zákona.“¹ Jiný pohled na židovskou identitu zastává Milan Lyčka, který píše, že: „Židé jsou lid, který sdílí společné dějiny.“² Pro srovnání může posloužit názor třetího autora Marka Čejky, který problematiku této otázky objasňuje více do hloubky než výše uvedení autoři. Píše: „Definice ‚Židovství‘ a otázka ‚Kdo je Žid‘ je značně problematická a nevyjasněná hlavně proto, že nejsou jasně odděleny náboženské a národnostní aspekty židovství a existuje mnoho jeho různých pojetí. Židovství tak může být chápáno buď jako náboženství, nebo jako národnost, případně i jako kultura. Je možné je ale chápat i jako všechny tyto skutečnosti dohromady.“³

Neortodoxním Židem se člověk může stát i konverzí. Musí ale počítat s tím, že se vydá na nesnadnou a zdlouhavou cestu. Zájemce o konverzi spolupracuje s rabínem, duchovním vůdcem židovské komunity. Rabín ho nejprve několikrát odmítne, aby se ujistil o hloubce jeho přesvědčení, a poté prozkoumá pravé důvody, jež ho vedou k přestupu. Pokud je shledá vhodnými, tak ho čeká 1-3 roky studia Tóry, 613 micvot a základů hebrejštiny. Jeho povinností je znát tradice a pravidla, podle kterých se řídí život muže a ženy. Hlavní obřad tkví v obřizce (u mužů), ponoření se do rituální lázně (mikva) a přijetí hebrejšského jména.⁴

¹ SPIEGEL, P. *Kdo jsou Židé?*. Brno: Barrister & Principal, 2007, s. 13.

² PAVLINCŮVÁ, H. *Slovník Judaismus, křesťanství, islám*. Praha: Mladá fronta, 1994, s. 13.

³ ČEJKA, M. *Judaismus, politika a stát Izrael*. Brno: Masarykova univerzita, 2003, s. 40.

⁴ SPIEGEL, P. *Kdo jsou Židé?*. Brno: Barrister & Principal, 2007, s. 14-15.

Konvertita se tedy nikdy nemůže stát plnohodnotným členem židovské obce ve smyslu etnickém, ale pouze religiózním.

Jméno Žid je odvozeno od jména jednoho z dvanácti kmenů, které založilo dvanáct Izákových synů – kmene Juda.⁵

1.2 Judaismus

Judaismus, chceme-li židovství, patří spolu s křesťanstvím a islámem mezi tři monoteistická náboženství. Spojuje je nejen víra v jediného Boha, ale jejich náboženské učení má společné kořeny a vychází ze stejného zdroje – z hebrejské bible. Židy je nazývána Tenach, křesťany Starý zákon. Bohu je připisováno stvoření světa a člověka a existence mimo jím stvořený svět. Do dění světa zasahuje, je spravedlivý – dobré lidi odměňuje, zlí neujdou trestu. Od člověka vyžaduje judaismus chování podle pravidel (Desatero, 613 micvot). O židovství se často tvrdí, že není ani tak náboženství, jako pouze druh chování, životního postoje.⁶

„Být Židem znamenalo a znamená primárně patřit ke skupině, identifikovat se se skupinou. Tradičně se tedy judaismus sám nepovažuje za náboženství. V minulosti znamenal zejména učení a nařízení vyplývající ze smluvního vztahu mezi Bohem a Izraelem.“⁷

Menora (sedmiramenný svícen) a tzv. Davidova hvězda (hexagram) se staly hlavními symboly židovství, z toho Davidova hvězda až v 19. století. Hexagram není žid. původu, je „starobylým magickým symbolem užívaným nejrůznějšími národy“.⁸ Označovaly se jím synagogy, používaly ho sionistické organizace a židovská národní hnutí. Nyní Davidova hvězda představuje hlavní znak na vlajce Izraele.

1.3 Sionismus

Pojem sionismus je neodvratně spjat s vídeňským dramatikem, žurnalistou a zakladatelem Světové sionistické organizace Theodorem

⁵ PAVLINCOVÁ, H. *Slovník Judaismus, křesťanství, islám*. Praha: Mladá fronta, 1994, s. 116.

⁶ Tamtéž, s. 11.

⁷ Tamtéž, s. 12.

⁸ PĚKNÝ, T. *Historie Židů v Čechách a na Moravě*. Praha: Sefer, 2001, s. 85.

Herzlem (1869-1904).⁹ Jeho sionistické smýšlení o židovském národu ovlivnilo mj. sledování tzv. Dreyfusovy aféry. Za dva roky po této události napsal spis Židovský stát (Der Judenstaat, 1896), kde ukazuje, že Židé jsou národ a jako každý jiný národ mají právo na svoje území a vlastní stát.¹⁰

Zaujaly mne následující Herzlovy myšlenky, které podle mne osvětlují jeho postoj k židovské otázce: *„Židovskou otázku nepovažuji za otázku sociální ani náboženskou, ať už se halí do toho či onoho hávu. Je to otázka národní, a abychom ji vyřešili, musíme ji prohlásit především za politickou otázku světa, již je třeba projednat na shromáždění kulturních národů. Jsme národ, jeden národ. Všude jsme se pokoušeli v dobrém úmyslu splynout s národy, jež nás obklopovaly, a podržet přitom jen víru otců. Nebylo nám to umožněno. Marně jsme věrnými, a mnohde dokonce i přepjatými patrioty, marně přinášíme tytéž krvavé i materiální oběti jako naši spoluobčané, marně se pokoušíme v umění, vědách, obchodem i kontakty zmnožit slávu i bohatství svých vlastí. Ve vlastech, v nichž žijeme už po staletí, nám spílají do cizinců, a to nezřídka ti, jejichž předkové v oné zemi, kde naši otcové pracovali v potu tváře už dávno, ještě nebyli.“*¹¹ Dále T. Herzl poukazoval na houževnatost židovského národa: *„Kdyby nás však nechali v pokoji žít... Nevěřím ale, že se tak stane. Tlak a pronásledování nás nevyhladí. Žádný národ v dějinách nevydržel takové boje a taková utrpení jako my.“*¹² K otázce židovské budoucnosti zaujímal pozitivní postoj: *„Celé větve židovstva mohou odumřít a odpadnout, přesto strom žije.“*¹³

Za přispění T. Herzla proběhl v Basileji od 29. do 31. srpna 1897 1. mezinárodní židovský kongres, jenž přijal tzv. basilejský program a Herzla zvolil za prvního prezidenta organizace. Spolu s Josephem Chamberlainem, britským koloniálním sekretářem, uvažovali o tom, že by se Židé mohli usadit ve východní Africe v Ugandě. 6. sionistický kongres však upřednostnil Palestinu. Herzlovy snahy o návrat Židů

⁹ PAVLINCOVÁ, H. *Slovník Judaismus, křesťanství, islám*. Praha: Mladá fronta, 1994, s. 47.

¹⁰ HERZL, T. *Židovský stát*. Praha: Academia, 2009, s. 47.

¹¹ Tamtéž.

¹² Tamtéž, s. 48.

¹³ Tamtéž, s. 51.

do Izraele a vytvoření nového státu na území Palestiny nebyly první ani jediné. Rozdíl je v tom, že právě T. Herzl je dokázal díky svému politickému charisma a vytrvalosti prosadit a díky jeho působení vešla myšlenka sionismu do podvědomí celé světové veřejnosti. Sám Herzl se ale vzniku samostatného státu Izrael 14. května 1948 nedočkal. Zemřel roku 1904 a za čtyřicet let byly jeho ostatky převezeny z židovského hřbitova ve Vídni do Jeruzaléma.¹⁴

1.4 Židé a Izrael

V následující kapitole bude popsán historický vývoj na území dnešního Izraele v souvislosti s židovským osídlením.

Židovství vzniklo po roce 2000 př. n. l., kdy praotec Abraham přijal nabídku Boha, ve které mu nabízel roli zakladatele velikého národa. Bůh Abrahamovi přislíbil zemi Kanaán, pozdější Izrael, a ochranu jeho potomků a dalších pokolení pod podmínkou, že budou dodržovat Boží příkazy a zákazy. V upomínku na tuto smlouvu mezi Bohem a Abrahámem jsou chlapani osm dní po narození obřezáni. Abraham pocházel z města Ur, které se nacházelo na území dnešního Iráku. S ženou Sárrou a skupinou stejně smýšlejících se vydali na cestu.¹⁵ První Abrahamův potomek Izmael, jehož zplodil se služkou Hagar, se měl stát praotcem Arabů. Sáře se i přes její věk, díky Boží pomoci, narodil syn Izák, jenž je považován za druhého praotce židovského národa. Izákovi se narodil syn Jákob, třetí praotec. Po boji s andělem, přeměněným Bohem, získal jméno Izrael. V hebrejštině to znamená „ten, který zápasil s Bohem“. Se svými dvěma ženami zplodil dvanáct synů, jež se stali zakladateli dvanácti kmenů židovského lidu. Jeden ze synů, Josef, se díky zradě svých bratrů dostal do Egypta, kde zabránil hladomoru, kterému se však okolní země a ani Kanaán neubránily.¹⁶ Zbývající bratři s rodinami odešli za lepšími podmínkami do Egypta, kde se usmířili s Josefem a po čtyři staletí zde v poklidu žili. Poté nastoupil na trůn nový faraon, neznalý zásluh Josefa, a Židé

¹⁴ PAVLINCOVÁ, H. *Slovník Judaismus, křesťanství, islám*. Praha: Mladá fronta, 1994, s. 47.

¹⁵ SPIEGEL, P., *Kdo jsou Židé?*. Brno: Barrister & Principal 2007, s. 53.

¹⁶ Tamtéž, s. 56.

upadli do otroctví.¹⁷ Díky Mojžíšovi, kterému se v poušti zjevil Bůh, později Židé z Egypta uprchli. Tento odchod z Egypta se dodnes připomíná slavením svátku Pesach.¹⁸ Židé se vrátili zpět do Kanaánu, kde se jim prvním izraelským králem stal Saul přibližně v 11. st. př. n. l. Jeruzalém dobyl a hlavní město z něj učinil jeho následovník král David.¹⁹ Davidův syn Šalamoun zde poté nechal vystavět významný Chrám. Po Šalamounově smrti došlo k rozdělení království na severní Izrael a jižní Judsko. V následujících letech nejprve království zničili Asyřané.²⁰ Následovali je Babylóňané, kteří odvěkli judské kmeny do zajetí. Babylonská nadvláda přinesla Židům zničení Chrámu 587/6 př. n. l. Nabukadnesarem II.²¹ Dalšího vyplenění a znesvěcení Antiochem IV. Epifanem se Chrám dočkal v roce 167 př. n. l. O znovuposvěcení Chrámu a obnovení samostatnosti Izraele se o dva roky později zasloužil Juda Makabejský.²² Událost zasvěcení Chrámu si Židé připomínají slavením svátku Chanuka.²³ V roce 70 n. l. byl pod vedením Tita dobyt Jeruzalém a zničen Chrám poté, co se malá skupina Židů rozhodla povstat proti římskému útlaku. Do dnešních dob se dochovala pouze jeho Západní zeď tzv. Zeď nářků.²⁴ Provincii Judea nazvali Římané Palestinou. Židovský stát přestal existovat a Židé se rozptýlili do celého světa.²⁵

1.5 Směry v židovství

V průběhu židovské emancipace vznikaly rozdílné pohledy na posuzování a výklad Tóry a přetrvaly až dodnes. Ortodoxní Židé vnímají Tóru jako soubor Božských zákonů, které se musí dodržovat bez ohledu na to, zda je věřící chápe nebo ne. Věřící Žid se musí snažit dodržovat všech 613 příkazů a zákazů, které se nazývají micva.²⁶ Ortodoxní rabíni také neuznávají konverzi provedenou neortodoxním

¹⁷ SPIEGEL, P., *Kdo jsou Židé?*. Brno: Barrister & Principal 2007, s. 57.

¹⁸ Tamtéž, s. 58.

¹⁹ Tamtéž, s. 59.

²⁰ Tamtéž, s. 60.

²¹ CHAPMAN, C. *Čí je země zaslíbená?* Praha: Volvox Globator, 2003, s. 24.

²² Tamtéž, s. 25.

²³ SPIEGEL, P., *Kdo jsou Židé?*. Brno: Barrister & Principal 2007, s. 66.

²⁴ Tamtéž, s. 67.

²⁵ Tamtéž, s. 68.

²⁶ Tamtéž, s. 18.

rabínem, což způsobuje mnohé problémy.²⁷ K modernímu způsobu života se staví spíše negativně.²⁸ Liberálně smýšlející Židé si uvědomují, že Tóru zapisovali lidé a ti si mohli slovo Boží upravit. Proto nedodržují pravidla bez rozmyslu a přestávají se řídit těmi příliš omezujícími. Neotáčejí se k okolnímu světu zády a přijímají z něj to, co je pozitivní. Nebrání se modernímu způsobu života.²⁹ Samozřejmě existují i další směry v židovství jako neoortodoxní, reformní atd.

²⁷ SPIEGEL, P., *Kdo jsou Židé?*. Brno: Barrister & Principal 2007, s. 19.

²⁸ ČEJKA, M. *Judaismus, politika a stát Izrael*. Brno: Masarykova univerzita, 2003, s. 58.

²⁹ SPIEGEL, P. *Kdo jsou Židé?*. Brno: Barrister & Principal, 2007, s. 18.

2 Historie Židů na území Čech a Moravy

Tato kapitola se věnuje osudům Židů v českých zemích od 10. století do začátku 20. století. Jejich působení na našem území tvoří nedílnou součást národních dějin i dějin židovského národa v diaspoře. První písemné zmínky o Židech v českých zemích pocházejí z 10. století. V průběhu dějin Židé zažili pogromy, byli vyháněni z měst, soustředováni do ghatt a na jejich životy působily restriktivní sociální či hospodářská nařízení panovníka. Zažili i pozitivní období jako byla rudolfínská doba. I přes neustálé ústrky, kterým byli vystaveni, českou společnost obohatili nejen kulturně a hospodářsky, ale i morálně.

2.1 10. – 15. století

Podle ústního podání se na území Čech a Slovenska objevily první židovské kolonie v souvislosti s tábory římských vojáků.³⁰ První písemné zmínky o výskytu Židů ve střední Evropě se datují do 10. st. n. l., kdy se o židovských otrokářích v Čechách mj. zmiňuje španělský židovský cestovatel Ibráhím ibn Jákúb. Mezi další pramen patří Kosmova Kronika česká, v níž píše o stálých židovských obcích v Čechách v roce 1090 a v Brně v roce 1091.³¹ Vůbec nejstarší doklad informující o výskytu Židů v českých zemích je tzv. Raffelstettenský celní řád z roku 903.³²

Katastrofální následky pro české Židy znamenala první křížová výprava (1096-99). Násilím byli nuceni ke křtu, a pokud odmítli, čekala je smrt. Dalšímu zabíjení, vyhánění a konfiskaci majetku byli vystaveni v 11. a 12. století, kdy se objevila ne poprvé a naposledy v historii křivá obvinění z otravy studní a zabíjení křesťanských dětí.³³

Domácí obyvatelé přijímali Židy, kteří zde působili převážně jako kupci z cizích zemí, s výhradami. Nelíbily se jim jejich výsady jako volnost pohybu aj. Projevovaly se i rozpory mezi křesťanstvím

³⁰ BERGEROVÁ, N. *Na křižovatce kultur*. Praha: Mladá fronta, 1992, s. 23.

³¹ Tamtéž.

³² PUTÍK, A. *Dějiny Židů v Čechách a na Moravě I*. Praha: Židovské muzeum v Praze, 2005, s. 15.

³³ PĚKNÝ, T. *Historie Židů v Čechách a na Moravě*. Praha: Sefer, 2001, s. 16.

a židovstvím, které v průběhu následujících let vyústily k mnoha pogromům. Křesťané Židy obviňovali ze zabití Ježíše, šíření moru, znesvěcování hostie apod. Spory také vznikaly v oblasti finančnictví a křesťané je mnohdy neváhali řešit násilím na životech Židů, jejich hřbitovech i synagogách.³⁴ Tomu nezabránily ani dvě buly papeže Inocence IV., v nichž jakékoli projevy násilí vůči Židům odsuzoval.³⁵

Židovské obce se začínali rozrůstat ve 13. stol. Formálně měly zajištěnou ochranu královskou jurisdikcí, ale ta ve většině případů nebyla kvůli jednotnému či důslednému prosazování účinná. Zhoršení právního postavení Židů znamenal IV. lateránský koncil v roce 1215, který nařídil segregaci židovských obyvatel do ghatt a přikázal jim nosit zvláštní označení, většinou žluté kolečko na oděvu.³⁶ Podle H. Pavlincové je pojmenování pro ghetto odvozeno od jména benátské čtvrti Ghetto Vecchio. Ghetta vznikala od 15. století jako separované části města, které byly určeny židovským obyvatelům k přebývání.³⁷

Ghetta v západní a střední Evropě postupně zanikala od konce 18. století³⁸. Příkaz o označení židovského obyvatelstva v různých formách definitivně zrušil až Josef II. v roce 1781.³⁹

Od 13. stol. byla přijímána různá protižidovská opatření hospodářské a sociální povahy.⁴⁰ Byl omezován styk Židů s křesťany. Platil zákaz vzájemného navštěvování bohoslužeb, intimního sblížení, zákaz pro Židy zaměstnávat křesťany apod. Židé nesměli vlastnit ani obdělávat půdu, mimo ghetta se směli živit pouze obchodem a finančnictvím.⁴¹

Další změnu v postavení Židů vyvolala charta Statuta Judaeorum Přemysla Otakara II. (1253-1278) z roku 1254, která v důsledku znamenala vlídnější a benevolentnější přístup k Židům. Židé se stali tzv. servi camerae regiae, což znamenalo, že ochranu jim nyní

³⁴ PĚKNÝ, T. *Historie Židů v Čechách a na Moravě*. Praha: Sefer, 2001, s. 18.

³⁵ Tamtéž, s. 22.

³⁶ Tamtéž, s. 19.

³⁷ PAVLINCOVÁ, H. *Slovník Judaismus, křesťanství, islám*. Praha: Mladá fronta, 1994, s. 43.

³⁸ Tamtéž, s. 20.

³⁹ Tamtéž, s. 108.

⁴⁰ PUTÍK, A. *Dějiny Židů v Čechách a na Moravě I*. Praha: Židovské muzeum v Praze, 2005, s. 8.

⁴¹ PAVLINCOVÁ, H. *Slovník Judaismus, křesťanství, islám*. Praha: Mladá fronta, 1994, s. 20.

neposkytovaly místní úřady, ale vládce. Panovník měl nad nimi svrchovanou moc a museli odvádět řadu poplatků za různá povolení. Útok proti Židům či jejich majetku byl chápán jako útok proti královské komoře.⁴² Byla určena pravidla pro židovský obchod s penězi.⁴³ Tato privilegia v chartě obsažená musel každý další panovník opět konfirmovat.⁴⁴ Židé v Uhrách dostali v roce 1251 podobnou chartu od krále Bély IV. za pomoc při obnově země po vpádu Mongolů.⁴⁵

Na konci 14. stol., za vlády Václava IV. (1378-1419), se šířily protižidovské pověsti o židovském rouhání a znesvěcování hostie, které v době velikonoce v dubnu 1389 vyvrcholily v pražském ghettu k velkému pogromu.⁴⁶ Při násilnostech zahynulo přes tři tisíce osob.⁴⁷ Král v době pogromu nebyl ve městě přítomen, ale posléze z ukradeného žid. majetku nejvíce vytěžil.⁴⁸ K Židům bylo přistupováno jako ke zboží⁴⁹ – panovník jim pomáhal hlavně, pokud z toho měl sám užitek.

V době husitských válek, ve 20. letech 15. století, lidé i panovník negativně pohlíželi na židovskou finanční i materiální podporu husitů. Reformní husitské hnutí Židé vítali, sblížili se hlavně s tábority, kteří mj. kladli důraz na Starý zákon.⁵⁰ Situace se však vyhrotila. Židé ztratili ochranu krále a husity byli pod pohrůžkou smrti nuceni ke křtu.⁵¹ Koncem 15. století získali křesťané možnost obchodovat s penězi, stali se tak konkurenty Židů a Židé tudíž ztratili svůj ekonomický význam a atraktivitu pro panovníka, který pozbyl zájem je dále chránit. Albrecht II. Habsburský (1437-1439) nechal vyhnat Židy z Jihlavy.⁵² Jeho syn Ladislav Pohrobek (1453-1457) jim poté zakázal pobyt i v moravských královských městech: Brně, Olomouci, Znojmě,

⁴² BERGEROVÁ, N. *Na křižovatce kultur*. Praha: Mladá fronta, 1992, s. 23.

⁴³ PĚKNÝ, T. *Historie Židů v Čechách a na Moravě*. Praha: Sefer, 2001, s. 24.

⁴⁴ Tamtéž, s. 31.

⁴⁵ Tamtéž, s. 22.

⁴⁶ Tamtéž, s. 38.

⁴⁷ Tamtéž, s. 39.

⁴⁸ Tamtéž, s. 42.

⁴⁹ Tamtéž, s. 36.

⁵⁰ Tamtéž, s. 43.

⁵¹ Tamtéž, s. 44.

⁵² Tamtéž, s. 48.

Novém Městě a Uherském Hradišti, která se pro ně stala nepřístupnými až do poloviny 19. stol.⁵³

2.2 Vláda Habsburků (1526 - 1780)

S rozkvětem renesance v Evropě docházelo i k rozvoji pražské židovské obce. Počet židovského obyvatelstva v Praze se mezi roky 1522 a 1541 zdvojnásobil. Židé v první polovině 15. století mohli plně rozvinout svůj smysl pro obchod. Přispěly k tomu dvě události: zavedení knihtisku a obnovení jejich práv Českým zemským sněmem v roce 1501. V roce 1512 začala první hebrejská tiskárna v Praze Geršoma ben Šelomo ha-Kohena produkovat bohatě ilustrované modlitební knihy, díky nimž si brzy získala dobrou pověst v celé Evropě.⁵⁴

Ferdinand I. Habsburský (1526-1564) potvrdil Židům stará privilegia, ale zároveň čelil vzrůstajícímu tlaku nežidovských obchodníků, kteří apelovali za vypovězení Židů z českých zemí.⁵⁵ Důvodů k vypovězení zde bylo hned několik. Židé, konkurující křesťanským řemeslníkům, byli nařčeni z nelegálního obchodu se stříbrem a z vyzvědačství pro Turky.⁵⁶ Za vinu jim byly dány požáry na Malé Straně a Hradčanech. Král nakonec tlaku roku 1541 podlehl.⁵⁷ Avšak k vyhnání Židů nikdy úplně nedošlo, protože šlechta na Moravě a ve Slezsku uprchlé Židy i přes příkaz krále na svém území tolerovala. Chránila je ve vlastním zájmu, jelikož úspěšně obchodovali s jejím majetkem.⁵⁸ Po stavovském povstání král omezil moc měst a šlechty, jež už déle nemohli vzdorovat novému dekretu z roku 1557 o vystěhování Židů.⁵⁹ Tento plán se však opět nikdy neuskutečnil. Po nástupu na trůn ho zrušil Maxmilián II. (1564-1576).⁶⁰ Maxmilián II. potvrdil Židům stará privilegia a jeho rozhodnutí uvolnit některá

⁵³ PĚKNÝ, T. *Historie Židů v Čechách a na Moravě*. Praha: Sefer, 2001, s. 49.

⁵⁴ BERGEROVÁ, N. *Na křižovatce kultur*. Praha: Mladá fronta, 1992, s. 27.

⁵⁵ PĚKNÝ, T. *Historie Židů v Čechách a na Moravě*. Praha: Sefer, 2001, s. 62.

⁵⁶ Tamtéž, s. 63.

⁵⁷ Tamtéž, s. 65.

⁵⁸ Tamtéž, s. 68.

⁵⁹ Tamtéž, s. 67.

⁶⁰ Tamtéž, s. 71.

omezení týkající se obchodování přispěly ke kulturnímu a hospodářskému rozvoji žid. obce, který vyvrcholil za vlády Rudolfa II.⁶¹

Období vlády Maxmiliána II. a Rudolfa II. (1576-1612) se právem označuje za zlatý věk Židovstva v Čechách. Pražská židovská obec se rozrostla na více jak tři tisíce. Pro Židy v Čechách a na Moravě se vytvořily velice příznivé politické, ekonomické i kulturní podmínky. Pražské židovské město zažívalo nejvýznamnější období ve svých dějinách. Působilo zde mnoho významných osobností, vědců, učenců i alchymistů. Rozvíjela se hebrejská česká literatura a talmudské školy.⁶² Na vzestupu pražského ghetta se mj. podílel bankéř a obchodník Mordechaj Ben Šemuel Maisl (1528-1601). Prý hlavně díky němu se do Prahy vraceli bohatí Židé, kteří svými penězi přispěli k rozvoji židovské čtvrti. Stal se dvorním Židem na dvoře Rudolfa II. Po Maislově smrti královský dvůr zabavil celý jeho majetek.⁶³ Dvorní Židé měli určité výsady a vliv na panovníka, ale často se jim znelíbili, jako např. Šemuel Oppenheimer (1630-1703), kterého Habsburkové odmítli za jeho služby odměnit, a ještě se musel vykoupit z falešného obvinění státní pokladny⁶⁴. Jiný dvorní Žid, Jakub Baševi z Treuenburgu (1570-1634), byl obviněn z obohacení v souvislosti s aférou tzv. dlouhé mince.⁶⁵

Přínos vlády Rudolfa II. pro Židy spočíval i v ústupcích ohledně jejich způsobu obživy. Židé nově získali možnost působit jako řemeslníci či majitelé krámků a stali se tak částečně ekonomicky samostatní. Jeho výnos jim také slíbil, že již nikdy nebudou vyhnáni z království - s výjimkou královských měst.⁶⁶

Třicetiletá válka (1618-1648) kupodivu působení Židů příliš neovlivnila. Císař Ferdinand II. (1619-1637) si byl vědom příjmů přicházejících od žid. obyvatelstva a tomu uzpůsobil svoji židovskou politiku. Židům potvrdil jejich privilegia, což vyvolalo protesty u křesťanské veřejnosti a v Praze. Vojska po bitvě na Bílé hoře

⁶¹ PUTÍK, A. *Dějiny Židů v Čechách a na Moravě I*. Praha: Židovské muzeum v Praze, 2005, s. 11.

⁶² BERGEROVÁ, N. *Na křižovatce kultur*. Praha: Mladá fronta, 1992, s. 27.

⁶³ PĚKNÝ, T. *Historie Židů v Čechách a na Moravě*. Praha: Sefer, 2001, s. 74-75.

⁶⁴ Tamtéž, s. 76.

⁶⁵ Tamtéž, s. 79.

⁶⁶ Tamtéž, s. 73.

dokonce dostala zákaz plenění židovské čtvrti při obléhání Prahy. Roku 1648 se Židé finančně i materiálně podíleli na obraně Prahy proti Švédům a za to od Ferdinanda III. (1637-1657) získali dovolení užívat prapor s Davidovou hvězdou a švédskou helmou.⁶⁷

Židovská politika za Ferdinanda III. slavila úspěchy. Potvrzuje to vzrůstající počet žid. obyvatel. Při prvním úředním sčítání Židů v roce 1638 jich v Praze bylo 7 815.⁶⁸

Období 1679-1726 historici označují jako období úředního antisemitismu.⁶⁹ Termín antisemitismus pro pojmenování nenávisti k Židům byl ale poprvé použit až v 70. letech 19. století Wilhelmem Marrem.⁷⁰ Svobodová ve své Studii podotýká, že původ antisemitismu můžeme vystopovat do hellenistické doby, kdy židovská diaspora zasáhla pohanské prostředí. Odlišnosti v kultuře a náboženství Židů vyvolávaly u starousedlého obyvatelstva xenofobní pocity. Tyto obavy z cizinců někdy ve vypjatých historických situacích přerostly až v nenávist vůči Židům.⁷¹

Za Karla VI. (1711-1740) se projevovaly tendence redukovat židovské obyvatelstvo v Praze, potlačit jejich ekonomický vliv a oddělit židovskou čtvrť od Starého Města. Na konci 17. století proběhly dvě události, které způsobily zesílení xenofobního postavení veřejnosti vůči Židům. První byl velký mor, který vypukl na počátku roku 1678 a za jehož šířitele byli jako obvykle označováni Židé.⁷² Druhou událostí byl požár, jenž v roce 1689 zničil pražské Židovské město.⁷³

Karel VI. vydal v letech 1726 a 1727 tzv. familiantské zákony, které platily 125 let, tedy až do revoluce v roce 1848.⁷⁴ Podle těchto židovských zákonů se mohl oženit a založit rodinu pouze nejstarší

⁶⁷ PĚKNÝ, T. *Historie Židů v Čechách a na Moravě*. Praha: Sefer, 2001, s. 84-85.

⁶⁸ BERGEROVÁ, N. *Na křižovatce kultur*. Praha: Mladá fronta, 1992, s. 31.

⁶⁹ PĚKNÝ, T. *Historie Židů v Čechách a na Moravě*. Praha: Sefer, 2001, s. 90.

⁷⁰ SVOBODOVÁ, J. *Zdroje a projevy antisemitismu v českých zemích 1948-1992*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1994, s. 8.

⁷¹ Tamtéž, s. 9.

⁷² PĚKNÝ, T. *Historie Židů v Čechách a na Moravě*. Praha: Sefer, 2001, s. 90.

⁷³ Tamtéž, s. 91.

⁷⁴ Tamtéž, s. 96.

syn.⁷⁵ Vydal také tzv. translokační skript, jenž způsobil přemístění některých ghett, protože zakazoval Židům vyskytovat se blízko křesťanských kostelů, hřbitovů a míst kudy chodily křesť. průvody.⁷⁶

Familiantské zákony citelně zasáhly do rodinného života Židů. Jak bylo již řečeno, povolovaly založit rodinu pouze nejstaršímu synovi. Ostatní potomci, pokud chtěli založit rodinu, se museli odstěhovat ze země. Židé však tato nařízení obcházeli tak, že se rodiny rozdělily a odcházely bydlet do menších vesnic, kde nebyly tak pod dohledem. Porušování zákona bylo trestáno, a proto Židé odcházeli do Polska a Uher, kde toto nařízení neplatilo.⁷⁷

Dcera Karla VI. Marie Terezie (1740-1780) se nikdy netajila protižidovským postojem.⁷⁸ Roku 1744 obvinila Židy ze spolupráce s Pruskem a nařídila jejich vyhnání. Své rozhodnutí odvolala až roku 1748.⁷⁹ Kromě obvinění ze zemské zrady se objevily i další motivy, které mohly vést k vyhnání – jako konkurenční napětí mezi cechy a žid. obchodníky, neplacené dluhy židovských ghett, které měly vůči trůnu, její dlouholetá nenávisť vůči Židům, projev křivdy, že ji jako nástupníka na trůn nepodpořila česká šlechta atd.⁸⁰ Po odchodu Židů z Prahy klesla její hospodářská úroveň a po požáru v roce 1754 i věhlas samotného ghetta.⁸¹ Podle sčítání žilo v roce 1754 v Čechách 29 094 Židů, což činilo 1,5% z celkové populace.⁸² 19 752 jich žilo na Moravě a 575 ve Slezsku, což představovalo 2,2% a 0,4% z celkového počtu obyvatelstva.⁸³

2.3 Změny v postavení Židů do konce 19. století

Po nástupu Josefa II. (1780-1790) na trůn čekaly Židy největší změny od 13. stol. Josef II. si dal v duchu osvícenství za cíl

⁷⁵ PUTÍK, A. *Dějiny Židů v Čechách a na Moravě I.* Praha: Židovské muzeum v Praze, 2005, s. 11.

⁷⁶ PĚKNÝ, T. *Historie Židů v Čechách a na Moravě.* Praha: Sefer, 2001, s. 95.

⁷⁷ BERGEROVÁ, N. *Na křižovatce kultur.* Praha: Mladá fronta, 1992, s. 34.

⁷⁸ PĚKNÝ, T. *Historie Židů v Čechách a na Moravě.* Praha: Sefer, 2001, s. 98.

⁷⁹ PUTÍK, A. *Dějiny Židů v Čechách a na Moravě I.* Praha: Židovské muzeum v Praze, 2005, s. 13.

⁸⁰ PĚKNÝ, T. *Historie Židů v Čechách a na Moravě.* Praha: Sefer, 2001, s. 100-101.

⁸¹ Tamtéž, s. 104.

⁸² PUTÍK, A. *Dějiny Židů v Čechách a na Moravě I.* Praha: Židovské muzeum v Praze, 2005, s. 70.

⁸³ Tamtéž, s. 75.

zrovnoprávnění Židů a křesťanů, integrovat Židovské obyvatele do společnosti a zmodernizovat stát prostřednictvím reforem. Židovská opatření se okrajově vyskytovala ve dvou zákonech z roku 1781: Tolerančním patentu a Patentu o zrušení nevolnictví.⁸⁴ V dalších letech vydával nařízení, která se už přímo týkala Židů. Zrušil povinnost Židů nosit zvláštní označení.⁸⁵ I přestože reformy život Židů v mnoha ohledech pozvedly, zanechaly je v horším postavení než ostatní občany.⁸⁶ Cílem Josefových reforem byla snaha o to, aby se Židé stali užiteční státu. Židé si museli zvyknout na opravdu mnoho změn. Museli přijmout německá jména, němčinu používat i při zápisech do matrik a obchodních knih.⁸⁷ Josef II. ustavil změny v provozování živností, ve školství a soudnictví. Židé měli být podle ustanovených změn trestáni jako křesťané a pravomoci žid. soudů byly omezovány. Změny však přišly příliš rychle a po Josefově smrti se tempo reforem zpomalilo.⁸⁸

Za Františka II. (1792-1835) k žádným výrazným změnám nedošlo. Proběhlo mírné navýšení v povoleném počtu rodin v Čechách a na Moravě a nově museli předložit potvrzení o získání vzdělání na německé škole.⁸⁹

V 19. století Židé usilovali o zrovnoprávnění se všemi občany. Účastnili se politického dění v revolučním roce 1848, angažovali se jako novináři, více se zapojovali do širokého spektra života ve znaku německé a české asimilace. T. Pěkný popisuje tehdejší situaci Židů takto: *„Po porážce revoluce musejí mnozí Židé emigrovat také z polit. důvodů, další byli vězněni. Celkově však léta 1848-49 přinesla zásadní změnu právního postavení židovských obyvatel: získali svobodu pohybu a usídlení, mohli se svobodně ženit a vdávat, otevřel se jim přístup do veřejných úřadů (mohli se stát např. učiteli na státních školách), byl zrušen familiantský zákon, numerus clausus pro*

⁸⁴ PĚKNÝ, T. *Historie Židů v Čechách a na Moravě*. Praha: Sefer, 2001, s. 107.

⁸⁵ Tamtéž, s. 108.

⁸⁶ Tamtéž, s. 112.

⁸⁷ BERGEROVÁ, N. *Na křižovatce kultur*. Praha: Mladá fronta, 1992, s. 41.

⁸⁸ PĚKNÝ, T. *Historie Židů v Čechách a na Moravě*. Praha: Sefer, 2001, s. 110.

⁸⁹ Tamtéž, s. 112.

*venkovské Židy, padla instituce inkolátu, byla zrušena ghetta a tzv. toleranční daň.*⁹⁰

I když byly tyto svobody v průběhu nadcházejících let mnohdy porušovány, Židé tušili, že je jen otázkou času, kdy získají plnou rovnoprávnost. Na základě tzv. prosincové ústavy z roku 1867 byly Židům přiznány další svobody. Poprvé v dějinách měli stejná práva jako ostatní obyvatelé země.⁹¹

Volný pohyb židovských rodin a jejich často výdělečné zásahy do hospodářství vyvolaly silnou vlnu antisemitského smýšlení. Ve druhé polovině 19. století došlo k rozpadu tradičních židovských norem uvnitř žid. obcí a sami Židé nyní stáli mezi dvěma národy: německým a českým, přičemž v počátcích revoluce se přikláněli spíše k německé kultuře a jazyku. Po roce 1867 se více ztotožňovali s českým národem a získali možnost žít a pracovat za stejných podmínek jako ostatní občané českých zemí.⁹²

V poslední třetině 19. století se začali stěhovat do větších měst. Vznikaly různé spolky snažící se o komplexnější českožidovskou asimilaci. Hnutí Národní jednoty vydávala od roku 1893 noviny Českožidovské listy, které se stavěly proti tradičním postojům k Židům. Avšak mladá generace židovských studentů si stále více uvědomovala, že nepatří ani k Čechům ani k Němcům, ale že jsou prostě a jednoduše Židé. Takto smýšlející lidé (Max Brod, Franz Kafka) si dali za úkol vytvořit moderní a národní židovskou kulturu. Většina z nich byla členy studentské sionistické organizace Bar Kochba.⁹³

Z toho je zřejmé, že ačkoli Židé ve společnosti zaujímali minoritní postavení, svým aktivním působením bohatě přispěli nejen na kulturním poli.

⁹⁰ PĚKNÝ, T. *Historie Židů v Čechách a na Moravě*. Praha: Sefer, 2001, s. 124.

⁹¹ Tamtéž, s. 125.

⁹² Tamtéž, s. 127.

⁹³ BERGEROVÁ, N. *Na křižovatce kultur*. Praha: Mladá fronta, 1992, s. 47.

3 Židovská společnost v meziválečném období v Československu

Následující kapitola bude věnována problematice židovské společnosti v období mezi dvěma válkami s přihlédnutím k jejím odlišnostem v jednotlivých částech Československa. Situaci Židů za druhé světové války a otázce holocaustu je věnována čtvrtá kapitola.

3.1 Židé v době první a druhé republiky

Bez ohledu na národnostní příslušnost či užívaný jazyk se Židé shodovali v jedné věci. Uznávali nově vzniklou republiku a jejího prezidenta Tomáše G. Masaryka, který svůj úřad zastával mezi dvěma válkami v letech 1918-1935.⁹⁴

Na to, že Židé tvořili národnostní menšinu s 2,5% podílem na celkovém počtu československých obyvatel (Židů bylo cca 356 830) se bez ohledu na jejich procentuální zastoupení ve společnosti velkou měrou podíleli na hospodářském, společenském, kulturním a uměleckém životě první republiky.⁹⁵

Kateřina Čapková zmiňuje jednu zajímavost. Židé byli sice uznáni jako národnostní menšina, jazykové menšiny se jim však nepodařilo dosáhnout v žádné oblasti Československa. Pokud by totiž na části území mluvilo více jak 20% obyvatel jidiš, mohli by tímto jazykem komunikovat s místními úřady.⁹⁶

Československo bylo v meziválečném období jediná evropská země, ve které získali Židé menšinová práva. V parlamentu byli reprezentováni i svojí politickou Židovskou stranou, v jejímž čele stáli sionisté.⁹⁷ Tato strana si dala za cíl hájit zájmy židovstva v otázkách náboženství, národních zájmů a ochrany proti antisemitismu. Nakonec se zaměřila hlavně na ekonomické problémy chudobou postiženého židovstva na Podkarpatské Rusi a východním Slovensku. Zde řešila

⁹⁴ BERGEROVÁ, N. *Na křižovatce kultur*. Praha: Mladá fronta, 1992, s. 107.

⁹⁵ Tamtéž, s. 107.

⁹⁶ ČAPKOVÁ, K. *Češi, Němci, Židé*. Praha-Litomyšl: Paseka, 2005, s. 46.

⁹⁷ BERGEROVÁ, N. *Na křižovatce kultur*. Praha: Mladá fronta, 1992, s. 107.

i otázky hebrejského školství a problematiku státní příslušnosti rumunských a ukrajinských Židů.⁹⁸

Roku 1921 a 1923 proběhly v Karlových Varech a 1933 v Praze poměrně významné sionistické kongresy. Na jejich konání v ČSR měla nepochybně kladný vliv otevřená podpora sionistů T. G. Masarykem. V roce 1926 vzniklo československé vyslanectví v mandátní Palestině a od tohoto roku se datují obchodní československo-izraelské vztahy i rozvoj turismu.⁹⁹

Nacistické tendence ve společnosti se projevovaly mnohem více na Slovensku a Podkarpatské Rusi než ve zbytku ČSR. Výjimkou nebyly antisemitské demonstrace a v roce 1923 vznikla na Slovensku tzv. Rodobrana, která se později přeměnila v Hlinkovu gardu. Celosvětová hospodářská krize na konci dvacátých let usnadnila prosazení Adolfa Hitlera a rozšíření nacistické ideologie. Hlasy sudetských Němců poté napomohly k rozbití republiky a 30. září 1938 k vytvoření Protektorátu.¹⁰⁰

Vliv židovské obce na své členy a náboženský život Židů díky asimilaci na přelomu století a pokroku silně poklesl. Židé se ocitli mezi dvěma národy, českým a německým, a i sami se ve své vnitřní struktuře rozdělili na zastánce českožidovského hnutí a sionisty.¹⁰¹ Židé v Čechách se od začátku 20. století přikláněli k českému jazyku, valná většina z nich ale byla vychovávána v bilingvální rodině a tak ovládali i němčinu.¹⁰² Vliv německé kultury a jazyka přetrvál ještě z dob reforem Josefa II., kdy byla jeho znalost v běžném životě nezbytná.¹⁰³

Dodržování tradic a zvyků se více uchovalo na Moravě než v Čechách. Na Moravě spolu Židé v menších městech udržovali užší kontakty. Existovalo zde sedm židovských obcí. Jinou demografickou a sociální strukturu židovského obyvatelstva

⁹⁸ ČAPKOVÁ, K. *Češi, Němci, Židé*. Praha-Litomyšl: Paseka, 2005, s. 52.

⁹⁹ BERGEROVÁ, N. *Na křižovatce kultur*. Praha: Mladá fronta, 1992, s. 111.

¹⁰⁰ Tamtéž, s. 114.

¹⁰¹ Tamtéž, s. 110.

¹⁰² ČAPKOVÁ, K. *Češi, Němci, Židé*. Praha-Litomyšl: Paseka, 2005, s. 48.

¹⁰³ Tamtéž, s. 54.

než v Čechách ovlivnilo především vyhnání Židů z moravských královských měst mezi roky 1426-1514. Židé na Moravě se také odlišovali právem na židovskou samosprávu. Pod ní spadali všichni v daném okrsku, nehledě na náboženskou příslušnost. Dvojitá správa platila až do konce první světové války ve dvaceti sedmi moravských městech.¹⁰⁴

Židé v Čechách měli k židovskému náboženství spíše vlažný a formální vztah. Ve větší míře slavili jen hlavní tzv. vysoké židovské svátky. Hlavně o nich navštěvovali synagogy. Svátky chápali převážně jen jako rodinnou tradici a nebránili se ani slavení svátků křesťanských. V těch ale spíše spatřovali krásnou tradici, neměly pro ně náboženský význam.¹⁰⁵

Je nutno podotknout, že sociální struktura židovské společnosti v Čechách nebyla ovlivněna židovskými imigranty z východní Evropy. Ti od osmdesátých let 19. století opouštěli své domovy a prchali před pogromy v Rusku. Usídlili se zvláště v Německu, Francii, Anglii a Vídni, kde posílili ortodoxní komunity. Ve Slezsku a na území severní Moravy se usídlili uprchlíci z Haliče, kteří se přestěhovali na západ kvůli nepříznivým ekonomickým podmínkám.¹⁰⁶ Židé v Čechách patřili ve většině případů k vyšší a střední sociální vrstvě a na rozdíl od Moravy byli soustředěni ve větších průmyslových městech.¹⁰⁷

Většina židovských obyvatel v českých zemích se považovala za příslušníky českého národa s židovským vyznáním. Míra asimilace na území Československa klesala směrem na východ, což lze vyčíst z následující tabulky. Celkově se k židovské národnosti přihlásilo:¹⁰⁸

¹⁰⁴ ČAPKOVÁ, K. *Češi, Němci, Židé*. Praha-Litomyšl: Paseka, 2005, s. 20.

¹⁰⁵ KÁRNÝ, M., LORENCOVÁ, E. *Terezínské studie a dokumenty*. Praha: Academia, 1999, s. 111.

¹⁰⁶ ČAPKOVÁ, K. *Češi, Němci, Židé*. Praha-Litomyšl: Paseka, 2005, s. 17.

¹⁰⁷ Tamtéž, s. 25.

¹⁰⁸ KÁRNÝ, M., LORENCOVÁ, E. *Terezínské studie a dokumenty*. Praha: Academia, 1999, s. 108.

	počet osob přihlášených k židovské národnosti	jejich procentuální podíl v celkové populaci
v Čechách	12 735	0,18%
na Moravě a ve Slezsku	17 267	0,49%
na Slovensku	65 385	2,01%
na Podkarpatské Rusi	91 255	12,87%
celkem	186 642	

Tato tabulka uvádí údaje ze sčítání lidu v roce 1930.¹⁰⁹

Skoro polovina českého židovstva přitom byla soustředěna v Praze, kde jich při vzniku ČSR bylo 30 000.¹¹⁰ Ve východním Slovensku a v Podkarpatské Rusi byla větší část židovské komunity tvořena ortodoxními Židy. Na Podkarpatské Rusi spočíval velký problém v nevzdělanosti, zaostalosti a chudobě.¹¹¹ Nezbytným krokem bylo pořádání kurzů různých povolání a řemesel, které pořádala organizace Jewish Colonization Association a poskytování podpory v nezaměstnanosti, kterou zajišťovala Joint Distribution Committee. Českožidovské i slovenskožidovské organizace zde podporovaly hebrejský školní systém, který později dosáhl širého uznání.¹¹²

Odlišnou míru náboženského vyznání Židů v ČSR můžeme odhadnout i z procentuálního poměru smíšených manželství v různých částech Československa. Z celkového počtu jich bylo v asimilovaných Čechách mezi roky 1928-1933 uzavřeno až 43,8%. Na Moravě 30%, na Slovensku 9,2% a na ortodoxní Podkarpatské Rusi pouhých 1,3%.¹¹³

¹⁰⁹ KÁRNÝ, M., LORENCOVÁ, E. *Terezínské studie a dokumenty*. Praha: Academia, 1999, s. 108.

¹¹⁰ ČAPKOVÁ, K. *Češi, Němci, Židé*. Praha-Litomyšl: Paseka, 2005, s. 24.

¹¹¹ BERGEROVÁ, N. *Na křižovatce kultur*. Praha: Mladá fronta, 1992, s. 108.

¹¹² BERGEROVÁ, N. *Na křižovatce kultur*. Praha: Mladá fronta, 1992, s. 110.

¹¹³ ČAPKOVÁ, K. *Češi, Němci, Židé*. Praha-Litomyšl: Paseka, 2005, s. 21.

3.2 Projevy antisemitismu před druhou světovou válkou

Životy Židů byly i v nově vzniklém Československu v různé míře ovlivněny antisemitismem, který se ve společnosti rozvíjel už od 70. let devatenáctého století a v předmnichovské době ještě více zesílil.¹¹⁴

Na začátku prosince 1918 proběhl například dvoudenní pogrom v Holešově, kdy bylo vypleněno několik židovských obchodů, židovský obecní úřad a židovská modlitebna. V prosinci 1918 byli vystaveni protižidovským výtržnostem i táborští Židé. Rokem 1918 diskriminace a napadání Židů neskončily. Projevy antisemitismu byly častější spíše v malých městech a informoval o nich i dobový židovský tisk Rozhled, Rozvoj, Židovské zprávy či Selbstwehr. Je zřejmé, že členové československé vlády a samozřejmě i prezident T. G. Masaryk každý takovýto útok ve svých oficiálních prohlášeních rázně odsuzovali.¹¹⁵

Skupina tzv. Čechožidů se zabývala analýzou příčin antisemitismu v českých zemích a rozčlenila ho na několik typů: rasový, náboženský, hospodářský, kulturní, národní či sociální. Jako antisemitismus s racionálním jádrem označili hospodářský a národní. Jejich rozhodnutí je objasněno takto: *„Důvodem antisemitismu hospodářského byla podle nich nerovnoměrná sociální struktura židovského obyvatelstva. Kořeny antisemitismu národního pak byly nasnadě – „němčení“ židovského obyvatelstva v českých krajích.“*¹¹⁶

Přesto nebyly dopady antisemitismu v českých zemích tak patrné jako na Slovensku, podkarpatské Rusi a v okolních státech – Německu, Polsku, Ukrajině a v Maďarsku.¹¹⁷ Svou roli v otázce mírných projevů antisemitismu v českých zemích sehrála ta skutečnost, že Židé již byli poměrně ve velké míře asimilováni, stali se nedílnou částí společnosti, ve které žili a svým chováním a zvyky se od okolní společnosti odlišovali jen velmi málo. Angažovali se v různých spolcích a organizacích a působili i ve veřejné správě. Podíleli se

¹¹⁴ KÁRNÝ, M., LORENCOVÁ, E. *Tereziánské studie a dokumenty*. Praha: Academia, 1999, s. 99.

¹¹⁵ ČAPKOVÁ, K. *Češi, Němci, Židé*. Praha-Litomyšl: Paseka, 2005, s. 112-113.

¹¹⁶ Tamtéž, s. 116.

¹¹⁷ KÁRNÝ, M., LORENCOVÁ, E. *Tereziánské studie a dokumenty*. Praha: Academia, 1999, s. 100.

na hospodářském i kulturním životě.¹¹⁸ S projevy antisemitismu se Židé setkávali ve školách, v práci a v různých volnočasových spolcích. Ve škole nešlo jen o nevinné dětské šarvátky a pokřikování. Nebezpečnější situace nastala, pokud projevy antisemitismu vůči svým žákům praktikoval sám učitel. Pro přiblížení situace čtenáři nyní uvedu vzpomínku pana J. R., kterou zmiňují A. Locencová a A. Hydráková v knize Tereziánské dokumenty. „*V sextě, byla to reálka Na Smetance, jsme dostali nového profesora češtiny. Byl to doktor Rudolf Pelikán, který byl v té době předsedou světové organizace fotbalistů a byl naším třídním a profesorem češtiny. Když přišel poprvé do třídy, zeptal se, kdo obvykle předčítá novou básničku, a několik spolužáků volalo, že to bývá Reichmann. Přečetl jsem jednu větu, už nevím, jaká báseň to byla, profesor Pelikán mě zastavil a řekl: ‘Okamžik, vy jste žid. U mne nebudete číst básničky, můžete si sednout.’ A potom profesor Pelikán vyložil celé třídě: ‘To vám není známo. Že židé mají kratší jazyk a nemohou správně vyslovit české er? Místo er říkají el.’“¹¹⁹*

Míra antisemitismu se odvíjela i od počtu německých obyvatel na daném území. Z tohoto pohledu byli Židé více vystaveni atakům v Jihlavě a v pohraničních oblastech. Po vyhlášení protektorátu se projevil i dosud skrytý antisemitismus ve vnitrozemí, který rozdmýchávaly různé fašistické spolky a organizace. Protižidovské tendence zasáhly jako první např. organizaci Sokol, odkud byli Židé vyloučeni.¹²⁰

Antisemitismus se za první republiky projevil pouze v nízké míře i díky postoji T. G. Masaryka, který se za židovské obyvatelstvo postavil a zasadil se o uznání židovské národnosti v Československu.¹²¹ Československo jako jediný stát v Evropě umožňoval občanům přiznat se při sčítání lidu v roce 1921 k židovské národnosti bez následného dalšího ověřování či dokazování židovské identity. Tímto se postavení Židů v ČSR stalo jedinečné. Čapková tuto skutečnost doplňuje a dodává, že: „*V prvorepublikovém Československu se tak k židovské*

¹¹⁸ KÁRNÝ, M., LORENCOVÁ, E. *Tereziánské studie a dokumenty*. Praha: Academia, 1999, s. 100-101.

¹¹⁹ Tamtéž, s. 102.

¹²⁰ Tamtéž, s. 102-103.

¹²¹ ČAPKOVÁ, K. *Češi, Němci, Židé*. Praha-Litomyšl: Paseka, 2005, s. 26.

*národnosti mohl přihlásit teoreticky kdokoliv – záleželo pouze na jeho subjektivním přesvědčení.*¹²² V následujících letech se o této věci vedly spory, které byly dořešeny až v konečném rozhodnutí ministerstva vnitra v roce 1930, kdy se Židům potvrzovalo uznání židovské národnosti bez toho, že by ovládali jidiš nebo hebrejštinu či byli členy židovské náboženské obce.¹²³

Od roku 1918 se začaly Židovské obce sdružovat do svazů. Jako první vznikl Svaz Židovských obcí na Moravě, později vznikl Svaz Židovských obcí ve Slezsku a kromě svazu pražského vzniklo i mnoho jiných, které se v roce 1926 spojily do Nejvyšší rady svazů Náboženských obcí židovských v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, kde byl každý svaz zastoupen šesti delegáty. Rada se angažovala v mnoha oblastech: ve školství, sbírala statistické údaje o obcích, vydávala učebnice, náboženské a historické publikace, časopisy, podporovala sportovní vyžití, podílela se na organizaci pomoci emigrantům přicházejících od roku 1933 z Německa a Rakouska a jednala i s československou vládou.¹²⁴

3.3 Změna situace Židů v ČSR po roce 1938

Rok 1938 byl mezníkem mezi obdobím rozvoje a mezi obdobím, ve kterém hráli hlavní roli nacisté.¹²⁵

Ekonomika ČSR byla na sestupu. K tisícům uprchlíků v Brně, Praze, Olomouci a Moravské Ostravě z roku 1933 se přidali nyní uprchlíci z pohraničí, kteří ze dne na den ztratili střechu nad hlavou. Díky pomoci Svazu židovských náboženských obcí jich mohlo asi 27 000 emigrovat převážně na západ či do Palestiny. 14. března byl vyhlášen samostatný slovenský stát. Druhý den nato zabralo Německo zbylou část českých zemí a Maďarsko obsadilo Podkarpatskou Rus. Mnoho Židů volilo v této době ilegální odchod ze země. Na starých mnohdy přetížených lodí se plavili do Palestiny.

¹²² ČAPKOVÁ, K. *Češi, Němci, Židé*. Praha-Litomyšl: Paseka, 2005, s. 27.

¹²³ Tamtéž, s. 45.

¹²⁴ PĚKNÝ, T. *Historie Židů v Čechách a na Moravě*. Praha: Sefer, 2001, s. 339.

¹²⁵ BERGEROVÁ, N. *Na křižovatce kultur*. Praha: Mladá fronta, 1992, s. 107.

Několik lodí se i s pasažéry potopilo. I když dojeli zdárně do cíle, cestou je sužoval hlad i různé nemoci.¹²⁶

V době Protektorátu Čechy a Morava vyhlášeného k 15. březnu 1939 bylo jasné, že se musí změnit priority Židovských náboženských obcí, jež se přeorientovaly hlavně na podporu židovského vystěhovalectví do zahraničí. V dubnu 1939 se sjednotilo sedm žid. náboženských obcí v Praze do Židovské náboženské obce Praha. V jejím čele stáli: Emil Kafka, František Weidmann, Jakub Edelstein, František Friedmann, Otto Zucker, Hannah Steinerová a Marie Schmolková. Při pražské židovské obci bylo zřízeno vystěhovalécké oddělení, které bylo podřízeno Ústředně pro židovské vystěhovalectví, která vznikla v Praze z příkazu říšského protektora v červenci 1939, a řídil jí Adolf Eichmann.¹²⁷ Nacisty byla emigrace řízená Židovskou náboženskou obcí zastavena na začátku roku 1942.¹²⁸ V lednu 1943 byla zrušena i sama pražská Židovská obec a přeměněna na Židovskou radu starších v Praze, která již jen zajišťovala asistenci při deportacích Židů do vyhlazovacích táborů. Většina hlavních představitelů zrušené pražské Židovské obce byla poslána do Terezína a později zahynula ve vyhlazovacích táborech.¹²⁹

Židé, kteří žili od listopadu 1938 v autonomním Slovensku, byli v odlišné situaci než ti v českých zemích. Byli obviněni ze zapříčinění tzv. vídeňské arbitráže, při kterém část slovenského území připadlo Maďarsku.¹³⁰ Několik set Židů převážně s cizí nebo žádnou státní příslušností bylo v listopadu 1938 vyvezeno k maďarským hranicím, do země nikoho. Zde Židé několik týdnů živořili, jelikož je maďarské úřady nechtěly přijmout.¹³¹ Hlinkova garda zatím organizovala protižidovské demonstrace, při nichž došlo k ničení židovských obchodů, domů a k vyjadřování protižidovských hesel. Slovenská národní strana se vyjadřovala taktéž protižidovsky, propagovala

¹²⁶ BERGEROVÁ, N. *Na křižovatce kultur*. Praha: Mladá fronta, 1992, s. 114-115.

¹²⁷ PĚKNÝ, T. *Historie Židů v Čechách a na Moravě*. Praha: Sefer, 2001, s. 342-343.

¹²⁸ Tamtéž, s. 344.

¹²⁹ Tamtéž, 347.

¹³⁰ POJAR, M., SOUKUPOVÁ, B., ZAHRADNÍKOVÁ, M. *Židovská menšina za druhé republiky*. Praha: Vzdělávací a kulturní centrum Židovského muzea v Praze, 2007, s. 17.

¹³¹ Tamtéž, s. 49.

radikální řešení židovské otázky jako bojkot židovských obchodů, lékařů, právníků advokátů a živnostníků. Za dva měsíce byla zrušena a na Slovensku působila už jen jedna strana, a to Hlinkova slovenská ľudová strana-Strana slovenské národní jednoty.¹³²

V českých zemích začala působit protižidovská opatření, která stahovala Židy z veřejného i kulturního života.¹³³ Došlo k zesílení antisemitismu a jeho nositeli se stali lidé ze sociálně vyšší vrstvy jako obchodníci, novináři, lékaři nebo právníci. Byly demolovány kavárny, kde se Židé scházeli, synagogy, židovské spolky a organizace byli rušeny nebo samy ukončovaly svou činnost. *„Vláda se mylně domnívala, že se postupnou totalitizací společenského a kulturního života Německu zavděčí. ... Ve skutečnosti už měl Hitler připravenou tajnou směrnici k likvidaci Česko-Slovenska.“*¹³⁴

Samostatný problém představovali za druhé republiky uprchlíci z pohraničí. Od května 1938 do křišťálové noci uprchla z českého pohraničí do vnitrozemí většina zde sídlících Židů. V pohraničí jich zůstalo přes dva tisíce, z nichž většinu tvořili míšenci nebo partneři ve smíšených manželstvích. Všichni uprchlíci nebyli ve vnitrozemí vítáni. Nebylo výjimkou, že československé úřady vracely uprchlíky zpět k německé demarkační čáře, přes kterou je německé orgány již nepustily zpět. Tak Židé zůstali nechtění mezi oběma stranami. Nakonec se jim však buď legální nebo nelegální cestou do vnitrozemí přesto podařilo dostat.¹³⁵ Vzhledem k velkému počtu lidí bez střechy nad hlavou, bez prostředků a základních potřeb bylo nutné zřídit uprchlické tábory. O zřízení Ústavu pro péči o uprchlíky, později přejmenovaného na Ústav pro péči o přistěhovalce, rozhodla vláda v listopadu 1938. Němci a Židé využívající tyto ubytovny neměli být integrováni do společnosti, ale měli být co nejrychleji vystěhováni do zahraničí.¹³⁶

¹³² POJAR, M., SOUKUPOVÁ, B., ZAHRADNÍKOVÁ, M. *Židovská menšina za druhé republiky*. Praha: Vzdělávací a kulturní centrum Židovského muzea v Praze, 2007, s. 17.

¹³³ Tamtéž, s. 18.

¹³⁴ Tamtéž, s. 19-20.

¹³⁵ Tamtéž, s. 48-49.

¹³⁶ Tamtéž, s. 50.

4 Holocaust

Slovo holocaust bylo poprvé použito v 70. letech v Americe a postupně se ujalo v celém světě. Holocaust označuje nacistické pronásledování a vraždění Židů, Romů a dalších skupin od roku 1933, kdy byl otevřen první koncentrační tábor Dachau, do roku 1945.¹³⁷ Slovo holocaust ve filologickém smyslu znamená zápalnou oběť.¹³⁸ Židé upřednostňují spíše pojem šoa, který pochází z hebrejštiny a označuje katastrofu, pohromu. Šoa se vztahuje pouze na vyhlazování Židů. Na okupovaných územích, která nacisté obsadili před nebo během války, se vyskytovalo přibližně 8 861 800 Židů. Konce holocaustu se jich nedočkalo asi 5 933 900.

Na holocaustu je kromě počtu obětí nejvíce zarážející to, že masové vraždění probíhalo pod hlavičkou státu za využití jeho byrokratického aparátu. K zabití milionů lidí také přispělo využívání moderních technologií.¹³⁹

4.1 Holocaust v Evropě

4.1.1 Růst vlivu nacistické strany v Německu

Za předzvěst holocaustu můžeme označit politické dění v Německu od roku 1933. V tomto roce, přesněji 30. ledna, se zakladatel nacistické strany Adolf Hitler (1889-1945) stal německým říšským kancléřem. Nacistická politická strana založená roku 1919 jako Deutsche Arbeiterpartei a později v roce 1920 přejmenovaná na Národně socialistickou německou dělnickou stranu NSDAP propagovala tzv. národní socialismus.¹⁴⁰ Národní socialismus neboli nacismus byla totalitní ideologie, kterou oficiálně uplatňovala diktatura v Německu v letech 1933-1945. Pro nacistické smýšlení je typické

¹³⁷ DÁVID, I. *Holocaust – co to je?* In Adolf Hitler. Život a smrt Adolfa Hitlera. Životopis nacistického vůdce. [online] [cit. 28.03.2011]. Dostupné z www: <<http://hitler-adolf.wz.cz/holocaust-cotoje.php>>.

¹³⁸ VEBER, V. *Židé v novodobých dějinách*. Praha: Karolinum, 1997, s. 80.

¹³⁹ DÁVID, I. *Holocaust – co to je?* In Adolf Hitler. Život a smrt Adolfa Hitlera. Životopis nacistického vůdce. [online] [cit. 28.03.2011]. Dostupné z www: <<http://hitler-adolf.wz.cz/holocaust-cotoje.php>>.

¹⁴⁰ KOLEKTIV AUTORŮ, *Interkulturní vzdělávání I: projekt Varianty*. Praha: Člověk v tísni, 2002, s. 326. [online]. [cit. 01.03.2011]. Dostupné z www: <<http://www.varianty.cz/cdrom/podkapitoly/b04zide.pdf>>.

upřednostňování rasy před národem. Nacisté jednali v duchu rasismu, antisemitismu a věří v existenci nejlepšího genetického fondu člověka, o kterém pojednává věda eugenika.¹⁴¹

V roce 1924 Adolf Hitler zformuloval své základní myšlenky do díla *Mein Kampf*. Za viníka prohry Německa v první světové válce a za poválečnou krizi zde označil Židy. Tvrdil, že Německo a německý národ se může stát opět významnými, jestliže nebude ohrožován Židy. O Židech mluvil „jako o zkažené rase, která se snaží zničit čistou árijskou rasu a chopit se nadvlády nad světem.“¹⁴²

Americký historik Raul Hilberg zabývající se holocaustem analyzoval postup, jakým nacisté postupovali v konečné otázce Židů. Struktura tohoto postupu v bodech vypadá takto:¹⁴³

- „• *Definice Židů (norimberské zákony z roku 1935).*
- *Vyvlastnění (postupné zbavení všech práv a svobod).*
- *Koncentrace (zřizování ghett, koncentračních táborů; přímá předehra k likvidaci).*
- *Zbavení se Židů: jednak otevřeným terorem, který vedl k ožebračování a emigraci, jednak fyzickou likvidací.*“¹⁴⁴

Podle R. Hilberga se čtvrtý bod dělí ještě na dvě fáze: na proces emigrace v letech 1933 až 1940, který v letech 1941-1945 přešel v proces vyhlazování.¹⁴⁵

Podobný pohled na etapy fyzické likvidace má Yves Ternon. Jeho slovy předcházejí programovaným etapám likvidace „*prvotní diskriminační akty a fyzické útoky: odnárodnění, vyhnání, vyvlastnění, masakry, deportace.*“¹⁴⁶ Tyto etapy nenásledují po sobě, ale vzájemně se prolínají. Celý proces také nemá konstantní rychlost, zrychluje či se zpomaluje v závislosti na působení tlaků z vnějšího prostředí.¹⁴⁷

¹⁴¹ BAUER, Z. *Kořeny a dějiny nacismu*. In *abchistory.cz* [online]. [cit. 28.03.2011]. Dostupné z [www: <http://www.abchistory.cz/nacismus.htm>](http://www.abchistory.cz/nacismus.htm).

¹⁴² KOLEKTIV AUTORŮ, *Interkulturní vzdělávání I: projekt Varianty*. Praha: Člověk v tísni, 2002, s. 326. [online]. [cit. 01.03.2011]. Dostupné z [www: <http://www.varianty.cz/cdrom/podkapitoly/b04zide.pdf >](http://www.varianty.cz/cdrom/podkapitoly/b04zide.pdf).

¹⁴³ VEBER, V. *Židé v novodobých dějinách*. Praha: Karolinum, 1997, s. 81.

¹⁴⁴ KOLEKTIV AUTORŮ, *Interkulturní vzdělávání I: projekt Varianty*. Praha: Člověk v tísni, 2002, s. 326. [online]. [cit. 01.03.2011]. Dostupné z [www: <http://www.varianty.cz/cdrom/podkapitoly/b04zide.pdf >](http://www.varianty.cz/cdrom/podkapitoly/b04zide.pdf).

¹⁴⁵ VEBER, V. *Židé v novodobých dějinách*. Praha: Karolinum, 1997, s. 81.

¹⁴⁶ TERNON, Y. *Genocidy XX. Století*. Praha: Themis, 1997, s. 76.

¹⁴⁷ Tamtéž.

První období vyhlazování probíhá podle Y. Ternona slovně. Cílová skupina je označena a je kladeno za cíl, aby byly tyto oběti zbaveny své identity. Toho je dosahováno tzv. odlidštěním oběti, kdy je zbavena lidské přirozenosti a její bytí posunuto na úroveň zvířat či předmětů. Oběť je označena za nemocnou, nezdravou a její zabíjení je metaforicky obhajováno jako léčení.¹⁴⁸ Cílová skupina je v prvním období nejenom dehumanizována, ale jsou jí odebrána i občanská práva.¹⁴⁹

15. září 1935 vyhlásil Říšský sněm na svém zasedání v Norimberku několik rasistických ústavních zákonů, které jsou souhrnně označovány jako tzv. Norimberské zákony. Mezi hlavní dva zákony patřily: zákon o říšském občanství a zákon na ochranu německé krve a německé cti. První zákon stanovil, že občanem Německa může být pouze státní příslušník německé krve. Druhý zákon zakazoval smíšená manželství i mimomanželské styky německých občanů s Židy. Židé nesměli zaměstnávat německé občany a ani vyvěšovat německou vlajku. Naproti tomu užívání židovských barev - modré a bílé, bylo povoleno. Později byly vydávány další doplňující ustanovení, podle kterých se rozhodovalo, kdo je Židem a kdo není a pro koho tudíž budou dané zákony platit. Toto rozhodování nebylo objektivní, nezáleželo na příslušnosti daného člověka k židovské obci. Hlavním kritériem byl počet jeho židovských předků, rozhodnutí tedy záviselo na rodokmenu. V Protektorátu Čechy a Morava se principy obsažené v těchto zákonech prosadily 21. června 1939 Nařízením Říšského protektora v Čechách a na Moravě o židovském majetku.¹⁵⁰

Porušení pravidel v zákonech obsažených se považovalo za hanobení rasy a trestalo se přísnými tresty. Za Žida se považoval každý člověk s alespoň třemi židovskými prarodiči. Za míšence byl považován ten, kdo měl dva nebo jednoho židovského prarodiče.¹⁵¹

¹⁴⁸ TERNON, Y. *Genocidy XX. Století*. Praha: Themis, 1997, s. 77.

¹⁴⁹ Tamtéž, s. 78.

¹⁵⁰ ŠIMÍČEK, P. *Norimberské zákony z roku 1935*. In *Moderní dějiny*. Vzdělávací portál pro učitele, studenty a žáky [online]. [cit. 28.3.2011]. Dostupné z [www: <http://www.moderni-dejiny.cz/clanek-norimberske-zakony-z-roku-1935-149/>](http://www.moderni-dejiny.cz/clanek-norimberske-zakony-z-roku-1935-149/).

¹⁵¹ KOLEKTIV AUTORŮ, *Interkulturní vzdělávání I: projekt Varianty*. Praha: Člověk v tísni, 2002, s. 326. [online]. [cit. 01.03.2011]. Dostupné z [www: <http://www.varianty.cz/cdrom/podkapitoly/b04zide.pdf>](http://www.varianty.cz/cdrom/podkapitoly/b04zide.pdf).

Od 30. ledna 1933 se s Židy jednalo jak s občany druhé kategorie a ocitli se v téměř úplné izolaci od ostatního obyvatelstva. Po vydání Norimberských zákonů „Židé uvěřili, že tak dostali vlastní zákony a nejsou už bez právní ochrany. Když si budou hledět svého, k čemuž byli stejně donuceni, budou moci žít nerušeně.“¹⁵²

Určitým varováním pro Židy, signalizující zhoršování jejich životního postavení v Německu, byl pogrom, který proběhl v noci z 9. na 10. listopadu 1938. Podle střepů z rozbitých skleněných výloh obchodů byla tato událost pojmenována jako Křišťálová noc (Kristallnacht). Záminkou k řádění nacistů sloužil útok židovského chlapce na úředníka v budově německého vyslanectví v Paříži. Sedmnáctiletý židovský chlapec Herschel Grünspon se zřejmě mstil za osud, který potkal jeho rodiče a sestru, které byly jako ostatní polští Židé vypovězeny z Německa a dlouhé týdny čekaly na německo-polských hranicích. Během pogromu bylo vypáleno nebo zdemolováno 267 synagog z toho některé i na území českých zemí. 7 500 židovských obchodů bylo vypleněno a jejich zařízení zničeno. Došlo k zabití asi 100 židovských osob a na 30 000 převážně majetnějších jich bylo uvězněno v koncentračních táborech. Z těch se dostali až závazkem emigrace a jejich majetek propadl Říši. Nacisté využili pogrom k zesílení protizidovských opatření a k urychlení arizace.¹⁵³

Druhý den po Křišťálové noci se na poradě s H. Göringem svěřil R. Heydrich se svou ideou: „*Prostřednictvím židovských obcí jsme získali od bohatých Židů, kteří se chtěli vystěhovat, určitou sumu peněz. Tím, že tyto peníze zaplatili a ještě přidali určitý obnos v cizí měně, umožnili vystěhovat se i mnoho nemajetným. Problém přece nespočíval v tom, dostat ven jen bohaté Židy, ale zbavit se především židovské lůzy.*“¹⁵⁴

¹⁵² ARENDOVÁ, H. *Eichmann v Jeruzalémě*. Praha: Mladá fronta, 1995, s. 56.

¹⁵³ FRANKL, M. *Křišťálová noc*. In holocaust.cz [online]. [cit. 28.3.2011]. Dostupné z [www: <http://www.holocaust.cz/cz2/history/events/pogrom1938>](http://www.holocaust.cz/cz2/history/events/pogrom1938).

¹⁵⁴ ARENDOVÁ, H. *Eichmann v Jeruzalémě*. Praha: Mladá fronta, 1995, s. 63.

Křišťálová noc tedy byla předzvěstí toho, že Židy v Německu a ani později v celé Říši světlá budoucnost nečeká. Sami to vycítili také, což se projevilo nárůstem počtu žadatelů o emigraci z Německa.¹⁵⁵

4.1.2 Začátek druhé světové války a deportace Židů

Druhá světová válka začala 1. září 1939, kdy Německo napadlo Polsko a zabralo západní část jeho území. Byly zahájeny první židovské deportace z obsazeného území dál na východ, které směřovaly do nově vzniklých ghatt v Lublinské oblasti v Polsku a Lodži a Minsku v Rusku.¹⁵⁶ Napadení a anektování západní části Polska Německem nebylo jen kvůli vysokému počtu židovského obyvatelstva. A. Hitler počítal s vyhnáním či odstraněním východních Židů již od roku 1937. Po vyhrané válce plánoval rozšířit německé území i na území Polska, přičemž Poláky by potkal podobný osud jako židovské obyvatelstvo. Ve svém tajném projevu z roku 1937 ke členům německého vyššího velení „*Hitler zdůraznil, že odmítá všechny zmínky o podrobování cizích národů. To, co požaduje, je „prázdný prostor“.*“¹⁵⁷

Na části polského území ovládaného nacisty byl vytvořen tzv. Generální gouvernement v čele s guvernérem H. Frankem. Nacisté ho považovali za zásobárnu pracovní síly a prováděli zde rasové experimenty. Na území Říše i na nově obsazených územích měl otázku antižidovské a rasové politiky pod správou Hlavní úřad říšské bezpečnosti a vůdce SS H. Himmler.¹⁵⁸

Nacisté hledali různé alternativy míst, kam by bylo možné téměř tři miliony Židů z území Říše odsunout. Jedním z plánů bylo odsunout východní Židy do východní části Generálního gouvernementu, do bažinaté oblasti Nisk blízko Lublinska. Tento plán ale nevyšel. Jako další možnost deportace Židů z nacisty obsazených území se uvažovalo o přesunu Židů na Madagaskar, ostrov na východ od nynější

¹⁵⁵ FRANKL, M. *Křišťálová noc*. In holocaust.cz [online]. [cit. 28.3.2011]. Dostupné z www: <<http://www.holocaust.cz/cz2/history/events/pogrom1938>>.

¹⁵⁶ KOLEKTIV AUTORŮ, *Interkulturní vzdělávání I: projekt Varianty*. Praha: Člověk v tísni, 2002, s. 327. [online]. [cit. 01.03.2011]. Dostupné z www: <<http://www.varianty.cz/cdrom/podkapitoly/b04zide.pdf>>.

¹⁵⁷ ARENDTOVÁ, H. *Eichmann v Jeruzalémě*. Praha: Mladá fronta, 1995, s. 291.

¹⁵⁸ FRANKL, M. *Německá agrese proti Polsku*. In holocaust.cz [online]. [cit. 28.3.2011]. Dostupné z www: <<http://www.holocaust.cz/cz2/history/jew/general/general7>>.

Jihoafrické republiky. Tento plán, vzhledem ke kapacitním možnostem ostrova, nacistické vedení zamítlo také.¹⁵⁹

Na okupované části Polska se nacházelo přes dva miliony Židů. Nacisté ještě po technické stránce nebyli připraveni k jejich fyzické likvidaci, a proto je prozatím soustřeďovali do ghatt ve městech s dobrým železničním spojením. V ghettech fungovala zdánlivá židovská samospráva. Ve skutečnosti byly židovské rady ovládány nacisty a ty na jejich příkaz mj. museli sestavovat seznam lidí určených k deportaci do vyhlazovacích táborů. Společným znakem všech ghatt byly nelehké podmínky, ve kterých jejich obyvatelé žili. Každý den zde umírali hlavně starší lidé a děti kvůli nedostatku potravin, léků, ale i kvůli celkovému vyčerpání, neboť je nacisté využívali k těžké práci převážně ve zbrojním průmyslu.¹⁶⁰

Výjimkou nebylo ani zřizování poboček koncentračních táborů přímo vedle průmyslových objektů, ve kterých pak vězni pracovali.¹⁶¹

4.1.3 Masové vyvražďování Židů

K masovému vyvražďování Židů používali nacisté hlavně tzv. cyklon B, který po různých experimentech vyvinuli. První plynová komora byla na konci roku 1939 zbudována v Brandenbergu.¹⁶²

V červnu 1941 německá vojska zaútočila na Sovětský svaz. Při svém postupu do vnitrozemí narážela na mnoho židovských komunit, které spolu se statisíci dalších sovětských občanů neunikli jejich řádění. Speciální oddíly SS, které následovaly jednotky Wehrmachtu, vraždily na místě odpůrce nacismu, ruskou inteligenci, důstojníky a hlavně Židy. Odhaduje se, že během tohoto postupu celkem zahynulo kolem 1,25 milionu Židů, kteří byli hromadně postříleni nacisty. Nejpozději na jaře roku 1941 padlo rozhodnutí o fyzické likvidaci, čili vyvražďování Židů v Německem okupovaných územích.

¹⁵⁹ FRANKL, M. *Teritoriální řešení židovské otázky*. In holocaust.cz [online]. [cit. 28.3.2011]. Dostupné z www: <<http://www.holocaust.cz/cz2/history/jew/general/general9>>

¹⁶⁰ FRANKL, M. *Ghettoizace židovského obyvatelstva*. In holocaust.cz [online]. [cit. 28.3.2011]. Dostupné z www: <<http://www.holocaust.cz/cz2/history/jew/general/general8>>

¹⁶¹ VEBER, V. *Židé v novodobých dějinách*. Praha: Karolinum, 1997, s. 61.

¹⁶² DÁVID, I. *Holocaust – co to je?* In Adolf Hitler. Život a smrt Adolfa Hitlera. Životopis nacistického vůdce. [online] [cit. 28.03.2011]. Dostupné z www: <<http://hitler-adolf.wz.cz/holocaust-cotoje.php>>

Za nejefektivnější metodu bylo označeno využití krystalek jedu cyklonu B, který vyráběla jedna z německých firem. Ta tento jed prodávala dále i poté, kdy začala tušit, k čemu je ve skutečnosti používán. Sběrné tábory se postupně měnily na vyhlazovací. Před zavedením vraždění plynem byli obyvatelé táborů hromadně popravováni postřelením, nebo udušení v komorách, maskovány jako sprchy, výfukovými plyny.¹⁶³

Nejslavnější, v negativním slova smyslu, se stal kombinovaný koncentrační tábor v Osvětimi – shromažďovací i vyhlazovací. Druhý kombinovaný tábor v Polsku byl Majdanek. Tábory Belžec, Sobibór, Treblinka a Chelmno se do dějin zapsaly jako čistě vyhlazovací.¹⁶⁴ V letech 1942-1945 směřovala valná většina transportů z nacisty okupované Evropy do Osvětimi.¹⁶⁵

Osvětim se rozkládala na velké ploše a skládala se ze tří částí. V první byly vystavěny vězeňské bloky a administrativní a registrační kanceláře. V Birkenau, polsky Březince, byly plynové komory. Sloužila tedy jako samostatný vyhlazovací tábor. Ve třetí, průmyslové části zvané Monovice, vězni pracovali. Co bylo pro Osvětim a Majdanek specifické, byly selekce nově příchozích Židů. Poté, co vystoupili z dobytčích vagónů, je vojáci SS na příjezdní rampě rozdělili do dvou skupin. Ti, kteří se zdáli jako neschopní práce, byli hned odvezeni do plynových komor. Práce schopní byli označeni registračním tetováním a odvedeni do tábora. Odhaduje se, že během pěti let existence tábora, zde přišlo o život na 1,2 milionu obětí. Velitel tábora, Rudolf Hös, však při pozdějším procesu přiznal, že se toto číslo mohlo vyšplhat až na 2,5 milionu.¹⁶⁶

Transporty Židů z nacisty okupovaných území do koncentračních táborů organizoval Adolf Eichmann, který vedl specializované oddělení na Hlavním úřadě říšské bezpečnosti. Odtud byly přesuny v okupované Evropě v letech 1942-1943 řízeny. Bylo nutno zabezpečit hlavně

¹⁶³ FRANKL, M. *Počátek masového vraždění*. In *holocaust.cz* [online]. [cit. 28.3.2011].

Dostupné z [www: <http://www.holocaust.cz/cz2/history/jew/general/general10>](http://www.holocaust.cz/cz2/history/jew/general/general10).

¹⁶⁴ VEBER, V. *Židé v novodobých dějinách*. Praha: Karolinum, 1997, s. 59.

¹⁶⁵ FRANKL, M. *Hromadné deportace do koncentračních a vyhlazovacích táborů*. In *holocaust.cz* [online]. [cit. 28.3.2011]. Dostupné z [www: <http://www.holocaust.cz/cz2/history/jew/general/general11>](http://www.holocaust.cz/cz2/history/jew/general/general11).

¹⁶⁶ VEBER, V. *Židé v novodobých dějinách*. Praha: Karolinum, 1997, s. 64-65.

spolupráci správy železnic s úřady dané země.¹⁶⁷ „Na celém procesu deportací, který obnášel mj. výběr osob pro transport, jejich definitivní vyvlastnění, přípravu transportních listin, se podílel obrovský byrokratický aparát. Nacisté také nutili židovské obce, aby se na organizaci a sestavování transportů podílely.“¹⁶⁸

Na podzim 1941 mířily transporty z německých a rakouských území a protektorátu do východních táborů – Rigy, Minska a oblasti Lublinu. Později odtud byla část z nich přepravena do vyhlazovacích táborů.

Od roku 1942 až do konce války probíhaly různě velké deportace Židů z mnoha jiných evropských zemí. Od března do června 1942 bylo ze Slovenska především do Osvětimi deportováno na 58 tisíc Židů. Od července 1942 byli do vyhlazovacích táborů deportováni i Židé ze severní Francie, Belgie, Holandska, Chorvatska, Norska, Makedonie, Maďarska západní Evropy a severní Itálie.¹⁶⁹

V květnu 1942 byl v Praze při atentátu zabit Reinhard Heydrich. Na jeho památku byly tři vyhlazovací tábory Belžec, Sobibór a Treblinka nazvány jednotícím krycím názvem akce Reinhard.¹⁷⁰

Na konci roku 1944 již bylo zjevné, že Německo válku nevyhraje. Síť koncentračních táborů se pomalu začala hroutit, ale přesto až do poslední chvíle umírali další a další lidé. Nacisté se na poslední chvíli snažili zahladit stopy po svých zločinech – pálili dokumenty usvědčující je z hromadného vraždění, plynové komory v Osvětimi byly na podzim 1944 srovnány se zemí. Nacisté nechtěli, aby byli vězni z koncentračních táborů osvobozeni postupujícími spojeneckými vojsky, a proto vypravovali tzv. pochody smrti, při kterých byli evakuováni vězni z uzavřených táborů. Při těchto pěších pochodech, které trvaly i měsíc a vězni byli často nuceni ujít velké vzdálenosti v otřesných podmínkách,

¹⁶⁷ FRANKL, M. *Hromadné deportace do koncentračních a vyhlazovacích táborů*. In holocaust.cz [online]. [cit. 28.3.2011]. Dostupné z [www: <http://www.holocaust.cz/cz2/history/jew/general/general11>](http://www.holocaust.cz/cz2/history/jew/general/general11).

¹⁶⁸ FRANKL, M. *Hromadné deportace do koncentračních a vyhlazovacích táborů*. In holocaust.cz [online]. [cit. 28.3.2011]. Dostupné z [www: <http://www.holocaust.cz/cz2/history/jew/general/general11>](http://www.holocaust.cz/cz2/history/jew/general/general11).

¹⁶⁹ FRANKL, M. *Hromadné deportace do koncentračních a vyhlazovacích táborů*. In holocaust.cz [online]. [cit. 28.3.2011]. Dostupné z [www: <http://www.holocaust.cz/cz2/history/jew/general/general11>](http://www.holocaust.cz/cz2/history/jew/general/general11).

¹⁷⁰ VEBER, V. *Židé v novodobých dějinách*. Praha: Karolinum, 1997, s. 67.

na samém sklonku války bylo zabito nebo zemřelo zimou, hladem a vysílením na čtvrt milionu lidí.¹⁷¹

4.1.4 Konec války

Válka, která s sebou přinesla obrovské lidské i materiální škody, skočila v Evropě 8. května 1945. Za oběť jí padlo 6 milionů Židů, miliony Rusů a Poláků, statisíce Romů, mentálně postižených, homosexuálů a jiných, které nacisté považovali za méněcenné.¹⁷²

Podle odhadů se po válce v Evropě nacházelo osm milionů lidí, kteří se neměli kam vrátit. Na konci roku 1945 jich byly dva miliony, z toho pouze 200 tisíc Židů, kteří přežili následky koncentračních táborů. Mnozí usilovali o přesídlení do Palestiny a jiných západoevropských států, to se jim ale ve větší míře povedlo až v roce 1948.

Utrpení Židů však s koncem války neskončilo. Často je pronásledovaly pocity viny, že mnohdy přežili jako jediní z celé rodiny. Okolní svět se jen málo zajímal, o to, co ve svém životě prožili. O to, jakým utrpením a ponížením si prošli. Málokdo si uvědomoval, že tento hrůzný zážitek si s sebou ponесou celý život.¹⁷³

Pro představu, které země zasáhl holocaust nejvíce, uvádím následující přehled. Počty obětí jsou jen přibližně, ale i tak můžeme vidět, že holocaust zasáhl téměř všechny evropské státy s nezanedbatelnými následky.¹⁷⁴

Polsko	2 900 000
Sovětský svaz	1 250 000
Maďarsko	300 000
Rumunsko	250 000
Československo	245 000
Německo	160 000

¹⁷¹ FRANKL, M. *Zhroucení nacistického Německa*. In holocaust.cz [online]. [cit. 28.3.2011]. Dostupné z www: <<http://www.holocaust.cz/cz2/history/jew/general/general12>>.

¹⁷² FRANKL, M. *Epilog*. In holocaust.cz [online]. [cit. 28.3.2011]. Dostupné z www: <<http://www.holocaust.cz/cz2/history/jew/general/general13>>.

¹⁷³ FRANKL, M. *Epilog*. In holocaust.cz [online]. [cit. 28.3.2011]. Dostupné z www: <<http://www.holocaust.cz/cz2/history/jew/general/general13>>.

¹⁷⁴ DÁVID, I. *Počet obětí holocaustu*. In Adolf Hitler. Život a smrt Adolfa Hitlera. Životopis nacistického vůdce. [online] [cit. 28.03.2011]. Dostupné z www: <<http://hitler-adolf.wz.cz/holocaust-pocet.php>>.

Holandsko	104 000
Francie	64 000
Rakousko	58 000
Řecko	58 000
Jugoslávie	54 000
Belgie	25 000
Itálie	8 500 ¹⁷⁵

4.2 Holocaust v Československu

4.2.1 Židé v Protektorátu a jejich odsun 1938 - 1945

Na území Protektorátu Čechy a Morava žilo v době jeho vyhlášení 16. března 1939 asi 118 000 Židů. Německé okupační úřady zpočátku jejich vysídlování podporovaly. V Praze byla za tímto účelem založena kancelář pro židovské vystěhovalectví. Je pravdou, že za povolení k emigraci se platily nemalé částky a zbytek majetku úspěšných žadatelů byl zkonfiskován.¹⁷⁶

První, kteří se dostali do nejstaršího koncentračního tábora Dachau u Mnichova, byli v září 1938 po mnichovské dohodě politicky nepohodlní Češi z obsazených Sudet.¹⁷⁷

V letech 1939-1945 probíhala v protektorátu tzv. arizace židovského majetku, která byla součástí plánu na tzv. konečné řešení židovské otázky v Čechách a na Moravě. Arizací rozumíme vyvlastňování či zabírání majetku židovským obyvatelům. Tím myslíme i takových věcí jako jsou šperky, cenné papíry, hudební nástroje apod. Tato fáze předcházela hromadnému odsunu Židů a jejich likvidaci v koncentračních či vyhlazovacích táborech. Podle odhadů dosahoval židovský majetek hodnoty 20 miliard korun. Z toho je již zřejmé, že arizace měla obrovský politický a hospodářský dopad na českou společnost. Došlo k likvidaci českého hospodářství, ve kterém hlavní

¹⁷⁵ DÁVID, I. *Počet obětí holocaustu*. In Adolf Hitler. Život a smrt Adolfa Hitlera. Životopis nacistického vůdce. [online] [cit. 28.03.2011]. Dostupné z [www: <http://hitler-adolf.wz.cz/holocaust-pocet.php>](http://hitler-adolf.wz.cz/holocaust-pocet.php).

¹⁷⁶ KOLEKTIV AUTORŮ, *Interkulturní vzdělávání I: projekt Varianty*. Praha: Člověk v tísni, 2002, s. 326-327. [online]. [cit. 01.03.2011]. Dostupné z [www: <http://www.varianty.cz/cdrom/podkapitoly/b04zide.pdf>](http://www.varianty.cz/cdrom/podkapitoly/b04zide.pdf).

¹⁷⁷ VEBER, V. *Židé v novodobých dějinách*. Praha: Karolinum, 1997, s. 61-62.

úlohu převzaly německé subjekty. Vlivem různých restriktivních omezení se Židé ocitli izolováni od okolní společnosti.¹⁷⁸

K přiblížení situace, do které byli Židé vlivem všech nařízení vtaženi, nám může posloužit deníkový záznam pojmenovaný Zákazy od Jiřího Ortена z 27. října 1940. Viz příloha 3.

Rozkaz vysídlit Židy z Německa a protektorátu vydal A. Hitler H. Himmlerovi 17. září 1941.¹⁷⁹ V říjnu 1941 bylo rozhodnuto o přesunu českého židovského obyvatelstva nejprve do ghetta v Terezíně, odkud měly být později postupně posílány do koncentračních táborů na východě. Terezín měl tedy v první fázi sloužit jako sběrný a průchozí tábor. Po odchodu civilního obyvatelstva z něj měl fungovat jako výchozí město pro plánovanou germanizaci českých zemí.¹⁸⁰

4.2.2 Pevnost a ghetto Terezín

Terezín patřil spolu s polskými ghetty ve Varšavě a Lodži k nejvýznamnějším. Samotný Terezín měl zvláštní status, nepodléhal kontrole Ústřední správy všech koncentračních táborů. O zřízení ghetta bylo pevně rozhodnuto na poradě u R. Heydricha v říjnu 1941. Terezín měl působit dojem útulku a útočiště pro staré či významné Židy. Ve skutečnosti i zde umírali lidé a Terezínem postupně do vyhlazovacích táborů prošlo přes 60 000 Židů z Protektorátu Čechy a Morava, 30 000 z Německa, 12 000 z Rakouska, 1 500 z Holandska a přes 100 odjinud.¹⁸¹

Opevněné město Terezín, skládající se z Hlavní a Malé pevnosti, nechal na soutoku Labe a Ohře na konci 18. století jako ochranu proti Prusům vystavět Josef II.¹⁸² Na počest své matky ho pojmenoval Theresienstadt.¹⁸³ Poté co Terezín pozbyl svůj vojenský účel ho rakouské úřady přeměnily na vězení, kde kromě politických vězňů byl zadržován i např. sarajevský atentátník Gavrielo Princip.¹⁸⁴

¹⁷⁸ MILOTOVÁ, J. *Arizace*. In holocaust.cz [online]. [cit. 28.3.2011]. Dostupné z www: <http://www.holocaust.cz/cz2/resources/ros_chodes/1999/11/arizace>.

¹⁷⁹ VEBER, V. *Židé v novodobých dějinách*. Praha: Karolinum, 1997, s. 82.

¹⁸⁰ Tamtéž, s. 83.

¹⁸¹ Tamtéž, s. 68-69.

¹⁸² MUNK, J. *60 let památníku Terezín*. Praha: Oswald, 2007, s. 3.

¹⁸³ BERGEROVÁ, N. *Na křižovatce kultur*. Praha: Mladá fronta, 1992, s. 165.

¹⁸⁴ KULIŠOVÁ, T. *Malá pevnost Terezín*. Praha: Mír, 1954, s. 5.

Terezín nebyl za tranzitní ghetto pro Židy ze střední Evropy vybrán náhodně. Jako dřívější vojenská pevnost byl obehnan hradbami, valy, zatopitelnými zákopy a v podzemí se skrývala rozsáhlá síť podzemních chodeb. Uvnitř byly vestavěny kasárny.¹⁸⁵ Patnáct měsíců po vzniku protektorátu začali do Terezína proudit vězni, které sem posílalo gestapo z území Čech a Moravy. První sem přišli 14. června 1940. Ještě předtím byl vedoucí internačního tábora ve Skochovicích u Opavy, Jindřich Jöckl, pověřen gestapem ke zřízení a vedení věznice v Malé pevnosti v Terezíně.¹⁸⁶

V roce 1940 bylo v protektorátu přibližně 92 000 Židů. První skupiny Židů přijeli do Terezína v listopadu a prosinci 1941. V té době zde žilo ještě asi 4000 civilistů.¹⁸⁷ V roce 1942 počet židovských vězňů umístěných v Terezíně dosáhl téměř 60 000. Během let 1941-1945 jeho zdi prošlo na 155 000 lidí. Lidé se k přesunu do Terezína shromažďovali ve větších městech. Před odjezdem museli odevzdat veškerý majetek, s sebou si mohli vzít maximálně padesátikilové zavazadlo. V samotném ghettu byli nejprve v hromadných ubikacích a v nevyhovujících podmínkách ubytování muži a ženy dohromady, později byli separováni.

V lednu 1942 odjel první z 63 transportů do vyhlazovacích táborů. Na východ bylo celkem deportováno okolo 87 000 lidí, z nichž přežilo jen asi 3 600.¹⁸⁸

4.2.3 Situace Židů na Slovensku

Na podzim 1938 byla část jižního Slovenska a Košice připojeny k Maďarsku. Po protizidovských výtržnostech byly následně do oblastí mezi Slovenskem a Maďarskem vyhnány skupiny Židů. Utiskování Židů na celém území Slovenska se ještě zvětšilo po vyhlášení jeho samostatnosti v březnu 1939. Na jaře 1942 došlo k deportaci asi 20 000 Židů.¹⁸⁹ Došlo k vytvoření ilegální židovské Pracovní skupiny, pod vedením Gisi Fleischmannové, která se v době největších

¹⁸⁵ MUNK, J. *60 let památníku Terezín*. Praha: Oswald, 2007, s. 3.

¹⁸⁶ KULIŠOVÁ, T. *Malá pevnost Terezín*. Praha: Mír, 1954, s. 8.

¹⁸⁷ BERGEROVÁ, N. *Na křižovatce kultur*. Praha: Mladá fronta, 1992, s. 166.

¹⁸⁸ ROUBÍČKOVÁ, E. *Terezínský deník*. Praha: P3K, 2009, s. 175-176.

¹⁸⁹ BERGEROVÁ, N. *Na křižovatce kultur*. Praha: Mladá fronta, 1992, s. 158.

deportací v létě 1942, kdy bylo deportováno na 60 000 Židů, snažila podplácet velitele SS a zachránit zbývající Židy. Pracovní skupina navázala tajné spojení s Generálním gouvernementem. Díky tomuto spojení jako první poskytla svědectví o rozsahu masových vražd v táborech na východě. Tyto informace pak předávala slovenským církevním hodnostářům a šířila je i mezi židovské organizace v nacisty neokupovaných zemích. V květnu 1944 vyzval rabín Weissmandel Spojence k neodkladnému bombardování železničních tratí do Osvětimi. Kdyby bylo jeho přání vyslyšeno, Gisi Fleischmannová by se pravděpodobně dožila konce války a v říjnu 1944 by nezahynula v jedné z plynových komor v Osvětimi. Na podzim 1944 proběhlo Slovenské národní povstání, ve kterém kromě 1 600 židovských mladých mužů bojovali i členové rozpuštěného Šestáho pracovního praporu, čtyři dobrovolní parašutisté z Palestiny a bývalí vězni z pracovních táborů Nováky a Sered'.¹⁹⁰

4.2.4 Podkarpatská Rus za maďarské okupace

Mnoho mladých lidí utíkalo z Podkarpatské Rusi do Sovětského svazu, kde se později přidali k československým jednotkám pod velením Ludvíka Svobody. Většina mužů židovského původu, kteří neutekli, byli posláni do táborů nucených prací.¹⁹¹ Židé v Podkarpatské Rusi byli neustále pronásledováni a žili pod dohledem maďarských četníků. Byl jim zabaven majetek a spadali pod restriktivní zákony vydané v Maďarsku. I přes jejich tíživou situaci pomáhali uprchlíkům z Haliče a Polska a židovské obce pomáhali přes maďarské hranice pašovat uprchlíky. Podkarpatští Židé spolupracovali s ilegálními organizacemi, které ničili železniční tratě, maďarská vojenská skladiště, rozšiřovali letáky s informacemi a pomáhali partyzánům v jejich činnosti i skrývat se. Poté, co se tohoto území zmocnili nacisté, byli Židé přesunuti do ghatt a netrvalo dlouho, kdy jako tisíce dalších zemřeli v Osvětimi.¹⁹²

¹⁹⁰ BERGEROVÁ, N. *Na křižovatce kultur*. Praha: Mladá fronta, 1992, s. 156-157.

¹⁹¹ Tamtéž, s. 158.

¹⁹² Tamtéž, s. 160.

5 Židé v poválečném Československu

Židé jakož i ostatní obyvatelé ČSR byli po druhé světové válce ovlivněni třemi zlomovými okamžiky – únorovým komunistickým převratem v roce 1948, sovětskou srpnovou okupací v roce 1968 a politickými změnami v době Sametové revoluce v listopadu 1989. Tyto historické zvraty měly dopad na členy židovské obce a ovlivnily jejich životy.¹⁹³ Konec komunismu v Československu umožnil oficiální obnovení diplomatických styků s Izraelem a navázání kontaktů s židovskými komunitami po celém světě. Židé už neměli důvod skrývat se před státní mocí a policejními informátory, mohli se otevřeně bez následků setkávat a veřejně se hlásit k židovské identitě.¹⁹⁴ O historickém vývoji, který předcházel této situaci, pojednává následující kapitola.

5.1 Situace Židů v ČSR po 2. sv. v. a v 50. letech

Českoslovenští Židé prožívali během války různé více či méně podobné osudy, jedno však měli společné – jejich rodiny se po válce málokdy sešly celé.¹⁹⁵

Podle odhadů, které uvádí Livie Rothkirchenová, přežilo druhou světovou válku v Československu necelých patnáct procent Židů. Přibližně 24 000 Židů se vyskytovalo na konci války na území Čech a Moravy, z čehož třetinu tvořili tzv. optanti. Zvláštní občanský status optanta byl udělen těm, kteří přišli z Podkarpatské Rusi, která se po válce stala územím patřící Sovětskému svazu. Tito Židé se většinou spolu s Židy z československých sovětských jednotek usazovali v českém pohraničí, vylidněném po odsunu Němců. Slovenských Židů, kteří přežili válku, bylo mezi 25-30 000.¹⁹⁶

V čele nově ustavené Rady židovských náboženských obcí v Čechách a na Moravě stanul Arnošt Frischer. Samostatnou organizací bylo Ústřední sdružení židovských náboženských obcí,

¹⁹³ HEITLINGEROVÁ, A. *Ve stínu holocaustu a komunismu*. Praha: G plus G, 2007, s. 52.

¹⁹⁴ Tamtéž, s. 53.

¹⁹⁵ KÁRNÝ, M., LORENCOVÁ, E. *Terezínské studie a dokumenty*. Praha: Academia, 1999, s. 97.

¹⁹⁶ BERGEROVÁ, N. *Na křižovatce kultur*. Praha: Mladá fronta, 1992, s. 161.

kteřou vedl rabín Armin Frieder. Vrchním rabínem v českých zemích se stal Gustav Sicher, na Slovensku v téže funkci působil Elias Katz.¹⁹⁷

Poválečná léta se v Československu nesla v duchu snah vyrovnat se s následky předchozího období protektorátu a vzrůstajícího vlivu komunistické strany napojené na Sovětský svaz. Židovské obce se soustředily na pomoc válečným obětem. Nacistické zákony postihly i tzv. Židy kategorie B, kteří byli za Židy označeni jen na základě norimberských zákonů.¹⁹⁸ Byla nutná celková obnova náboženského života a pomoc obětem nacismu v materiálních, sociálních a zdravotních potřebách. Na této pomoci se spolu s žid. obcemi podílely i mnohé zahraniční židovské organizace jako například americká organizace JOINT.¹⁹⁹

Hlavní historické okolnosti, které působily na české a slovenské Židy po válce byl zážitek holocaustu, nástup komunistů jako vládnoucí strany a vytvoření státu Izrael. Postupem let se pak vlivem emigrace a stárnutí židovské populace měnila struktura židovských obcí.²⁰⁰

Petr Brod píše o poválečné diferenciaci v židovské společnosti na tři skupiny židovského obyvatelstva: sionisty, asimilanty a aktivisty. Sionisté považovali asimilaci s českým či slovenským národem za nemožnou a usilovali o emigraci do Izraele. Opačný názor zastávali asimilanti, kteří se sdružovali do židovských obcí a počítali se svým životem v Československu i přesto, že tušili, že ho bude provázet antisemitismus. Aktivisté se ztotožnili s komunistickým režimem, věřili, že nový režim antisemitismus zastaví. Z aktivistů se většinou stali komunisté, kteří opustili tradiční formy židovského života a někteří se přímo či nepřímo zasloužili na jeho potlačování.²⁰¹

14. května 1948, den před koncem britského mandátu nad Palestinou, vyhlásil Ben Gurion v Tel Avivu vznik nového

¹⁹⁷ BERGEROVÁ, N. *Na křižovatce kultur*. Praha: Mladá fronta, 1992, s. 162.

¹⁹⁸ BROD, P. *Osudy českých židů po roce 1945* in Lidové noviny. Praha: 22.11.1995, VIII. ročník, číslo 273, s. 14.

¹⁹⁹ VEBER, V. *Židé v novodobých dějinách*. Praha: Karolinum, 1997, s. 159.

²⁰⁰ HEITLINGEROVÁ, A. *Ve stínu holocaustu a komunismu*. Praha: G plus G, 2007, s. 30.

²⁰¹ BROD, P. *Osudy českých židů po roce 1945* in Lidové noviny. Praha: 22.11.1995, VIII. ročník, číslo 273, s. 14.

židovského státu Izrael²⁰², jemuž se od již komunistického Československa dostalo vojenské i diplomatické podpory. O československo-izraelských vztazích podrobně pojednává kapitola 6 ČSR a stát Izrael v letech 1945-1989.

V roce 1949 se však situace začala měnit a vytvořila se antisionistická kampaň, která vyvrcholila politickými procesy na začátku 50. let., kdy byli souzeni židovští komunističtí představitelé.²⁰³

Oblast kultury a vědy nezasáhly protižidovské čistky v takové míře jako stranický, státní a hospodářský aparát. Jako příklad zmíním tři muže, kteří v této době úspěšně působili, ale i jako mnozí jiní lidé po sovětské invazi emigrovali a to do Spojených států, Kanady a Švýcarska. Znamý spisovatel židovského původu Arnošt Lustig psal knížky s židovskou tematikou, jako hlavní dirigent České filharmonie působil Karel Ančerl a František Graus se řadil k uznávaným historikům.²⁰⁴

V roce 1950 došlo ke znárodnění většiny historických budov Rady židovských náboženských obcí v Čechách a na Moravě (dále jen RŽNO) a majetku Židovského muzea, které se přejmenovalo na Státní židovské muzeum.²⁰⁵

Jako závažný náboženský problém se projevil antisemitský zákaz rituální košer porážky zvířat, který byl vydán v červenci roku 1954. Toto vyhlášení vyvolalo mezi občany židovského původu ihned velký rozruch a brzy bylo odvoláno.²⁰⁶

5.2 Vztahy mezi židovskou komunitou a československým státem v 60. letech 20. století

V první polovině šedesátých let docházelo k postupnému uvolňování poměrů v oblasti intelektuální a kulturní. Nežidovská veřejnost se začínala více zajímat o holocaust, o osudy Židů za války a po ní, o židovskou literaturu a dění v Izraeli. Židovskými tématy se

²⁰² KRUPP, M. *Sionismus a stát Izrael*. Praha: Vyšehrad, 1999, s. 115.

²⁰³ HEITLINGEROVÁ, A. *Ve stínu holocaustu a komunismu*. Praha: G plus G, 2007, s. 32.

²⁰⁴ VEBER, V. *Židé v novodobých dějinách*. Praha: Karolinum, 1997, s. 157.

²⁰⁵ HEITLINGEROVÁ, A. *Ve stínu holocaustu a komunismu*. Praha: G plus G, 2007, s. 32.

²⁰⁶ Tamtéž, s. 37.

ve svých literárních dílech zabývali např. Josef Škvorecký a Ladislav Fuks. Mj. byl natočen Obchod na korze, který získal v roce 1965 Oskara za nejlepší zahraniční film.²⁰⁷ Tento film byl natočen podle stejnojmenné novely od židovského autora Ladislava Grosmana.²⁰⁸

Většina obětí oficiálního antisemitismu z 50. let byla rehabilitována. Proces destalinizace umožnil židovským náboženským obcím, aby rozšířili svůj vliv i za hranice státu, a obnovit kontakty se západními židovskými skupinami.²⁰⁹ Vlivem vnitropolitické krize a oficiálního zastavení diplomatických styků mezi zeměmi Sovětského bloku a Izraelem v roce 1967 situace na kulturním poli opět ochladla.²¹⁰ Po vpádu sovětských vojsk do Československa emigrovala téměř třetina z 18 000 československých Židů, avšak z toho jen několik stovek ze šesti tisíc do Izraele.²¹¹

5.3 Situace židovské komunity v ČSR v letech 1970 - 1989

Pod vlivem proarabské sovětské politiky a arabské agitace Organizace pro osvobození Palestiny, která se negativně vyjadřovala vůči Izraeli a Židům obecně se po celé zemi začala opět šířit protizidovská kampaň. Byl zakázán styk se západními židovskými obcemi. Byly rozšiřovány lživé informace o tom, že sionisté za války spolupracovali s nacisty a židovské utrpení bylo popíráno.²¹² Avšak česká veřejnost této lživé propagandě nepodlehla.²¹³

Státem podporovaný antisemitismus se projevil například v červenci 1972, kdy ministerstvo vnitra zahájilo tajný program zvaný Pavouk. Cílem bylo na základě sledování vytvořit kartotéku všech Židů v Československu.²¹⁴ Židé byli vládou podezíráni z toho, že chtějí získat pozice v nejdůležitějších sférách československé společnosti a ovlivňovat tak veřejné mínění. Vzhledem k tomu, že většina židovských

²⁰⁷ VEBER, V. *Židé v novodobých dějinách*. Praha: Karolinum, 1997, s. 157.

²⁰⁸ SVOZIL, B. *Ladislav Grosman*. In Slovník české literatury po roce 1945 [online].

[cit. 18.3.2011]. Dostupné z www:

<<http://www.slovníkceskeliteratury.cz/showContent.jsp?docId=20>>.

²⁰⁹ HEITLINGEROVÁ, A. *Ve stínu holocaustu a komunismu*. Praha: G plus G, 2007, s. 40.

²¹⁰ VEBER, V. *Židé v novodobých dějinách*. Praha: Karolinum, 1997, s. 157.

²¹¹ BROD, P. *Osudy českých židů po roce 1945* in Lidové noviny. Praha: 22.11.1995, VIII. ročník, číslo 273, s. 14.

²¹² BERGEROVÁ, N. *Na křižovatce kultur*. Praha: Mladá fronta, 1992, s. 163.

²¹³ Tamtéž, s. 162.

²¹⁴ HEITLINGEROVÁ, A. *Ve stínu holocaustu a komunismu*. Praha: G plus G, 2007, s. 47.

obyvatel nebyla nikde registrována, nebylo snadné je do seznamů zanést a plán se tak v předpokládaném rozsahu splnit nepodařilo.²¹⁵

Protisionistická kampaň navenek opadala v osmdesátých letech, ale situace zůstala stejná. Dále byly zamlčovány osudy Židů za nacismu, mnohé židovské památky byly ničeny a práce vrchních židovských představitelů a Státního židovského muzea byla omezována.²¹⁶ Na tyto skutečnosti upozornila občanská iniciativa Charta 77 v dubnu 1989 samostatným dokumentem, ve kterém se vyjádřila k minulým i současným životním podmínkám židovského obyvatelstva republiky.²¹⁷

Mladí Židé se stále více setkávali v malých skupinkách a pořádali neformální studijní kroužky ve svých bytech. K tomu využívali hlavně samizdatová vydání knížek o různých tématech judaismu. 19. února 1989 poslala skupina 25 signatářů dopis předsedovi RŽNO Bohumilu Hellerovi.²¹⁸ V dopise vyjádřili přání, aby byly více zpřístupněny publikace z knihovny RŽNO a ze zdrojů Státního židovského muzea. Požadovali také, aby se RŽNO více zaměřila na rozvoj židovského společenství. Vedení RŽNO se ale nezachovalo podle představ signatářů a nevyjádřilo podporu navrhovaných podnětů. Po revoluci v roce 1989 byl B. Heller odvolán a nahrazen novým předsedou Deziderem Galským.²¹⁹

5.4 Postavení československých židovských obcí v kontextu poválečného období

Problém v životě Židů znamenaly také restituce jejich majetku před i během války. Po válce se ve většině případů neměli kam vrátit a spory o majetek se mnohdy táhly po dlouhá léta. Jedno z řešení této

²¹⁵ HEITLINGEROVÁ, A. *Ve stínu holocaustu a komunismu*. Praha: G plus G, 2007, s. 48.

²¹⁶ VEBER, V. *Židé v novodobých dějinách*. Praha: Karolinum, 1997, s. 158.

²¹⁷ SVOBODOVÁ, J. *Zdroje a projevy antisemitismu v českých zemích 1948-1992*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1994, s. 65.

²¹⁸ HEITLINGEROVÁ, A. *Ve stínu holocaustu a komunismu*. Praha: G plus G, 2007, s. 51.

²¹⁹ Tamtéž, s. 52.

situace byla emigrace. Restituce majetku, emigrace a antisemitismus přímo ovlivňovaly dění v židovských obcích.

Poválečné vrácení židovského majetku neusnadňovali ani komunisté a ani přístup lidí, kteří z arizovaného majetku měli prospěch. Není proto divu, že spory okolo restitucí židovského majetku na Slovensku vyvolaly několik pogromů. V roce 1945 v Prešově a Topolčanech a v letech 1946 a 1948 v Bratislavě. Antisemitská atmosféra v Československu přispěla k rozhodnutí některých Židů emigrovat a to hlavně v letech 1948 a 1949 do Izraele.²²⁰ Antisemitismus v českých zemích se projevil mj. v tzv. varnsdorfské aféře, kdy se komunisté snažili překazit navrácení textilní továrny židovskému majiteli.²²¹

Po válce obnovené židovské obce v českých zemích vytvořily již zmíněnou Radu Židovských náboženských v Čechách a na Moravě.²²² Na Slovensku vznikl Ústředný Sváz židovských náboženských obcí.²²³ V roce 1947 působilo v českých zemích celkem 53 židovských náboženských obcí. V Čechách jich bylo třicet tři: Česká Lípa, České Budějovice, Falknov nad Ohří, Františkovy Lázně, Hradec Králové, Cheb, Chomutov, Jablonec nad Nisou, Karlovy Vary, Klatovy, Kolín, Liberec, Litoměřice, Louny, Mariánské Lázně, Mladá Boleslav, Most, Náchod, Pardubice, Písek, Plzeň, Poděbrady, Podmokly, Praha, Příbram, Rumburk, Tábor, Teplice-Šanov, Trutnov, Turnov, Ústí nad Labem, Varnsdorf a Žatec. Na Moravě a ve Slezsku potom devatenáct: Boskovice, Brno, Český Těšín, Fryštát, Hodonín, Holešov, Jihlava, Krnov, Kroměříž, Kyjov, Mikulov, Nový Bohumín, Olomouc, Opava, Ostrava, Prostějov, Uherský Brod, Valašské Meziříčí a Znojmo.²²⁴ Na Slovensku jich v padesátých letech působilo čtyřicet dva. Početnější byla pražská obec s pěti tisíci členy oproti třítisícové obci v Bratislavě. Do roku 1968 se počet členů židovských náboženských obcí v celém

²²⁰ VEBER, V. *Židé v novodobých dějinách*. Praha: Karolinum, 1997, s. 155.

²²¹ PĚKNÝ, T. *Historie Židů v Čechách a na Moravě*. Praha: Sefer, 2001, s. 372.

²²² VEBER, V. *Židé v novodobých dějinách*. Praha: Karolinum, 1997, s. 158.

²²³ Tamtéž, s. 159.

²²⁴ SEDLÁK, P. *Historie*. In Federace židovských obcí v ČR [online]. [cit. 28.3.2011]. Dostupné z [www: <http://www.fzo.cz/o-nas/historie/>](http://www.fzo.cz/o-nas/historie/).

Československu pohyboval okolo 18 000. A jak již bylo řečeno výše, třetina z nich po tomto roce emigrovala.²²⁵

Po únorovém převratu byli do vedení obcí dosazeni členové KSČ. Předsedou RŽNO byl jmenován Egon Ervin Kisch.²²⁶ Jako i jiné náboženské skupiny a církve spadaly židovské obce pod správu státního církevního úřadu, který byl pod kontrolou jednoho z oddělení sekretariátu ÚV KSČ. Aktivity židovských obcí a jejich členů byly za komunistické vlády pod soustavným dohledem Státní bezpečnosti.²²⁷ Mohli navštěvovat synagogy, slavit svátky a jinak vyjadřovat své náboženství, ale tyto projevy náboženského života měly dopad na jejich veřejný život a mohly způsobit potíže v zaměstnání, při studiu apod.²²⁸

V roce 1970 zemřel rabín spravující žid. obce v českých zemích Richard Feder. Po jeho smrti zůstala jeho funkce po 14 let neobsazena, než ji roku 1984 získal Daniel Mayer. Aby se mohl úřadu ujmout, musel podepsat spolupráci se Státní bezpečností, což mu po revoluci zavřelo možnost kandidovat v roce 1990 do parlamentu a musel se vzdát svého rabínského úřadů. Podobným nátlakem od StB si prošel i předchozí kandidát na funkci rabína v českých zemích Ervín Šalamon z Košic, který ale tlaku nepodleh a raději emigroval. Díky osudům těchto mužů si můžeme udělat obrázek o tom, jakému nátlaku byli vedoucí představitelé židovských obcí v komunistickém Československu vystaveni.²²⁹

Pád komunismu umožnil opět navázat kontakt na nejdůležitější židovské obce ve světě. V roce 1993 se stal rabínem Karol Sidon.²³⁰

Začalo se s obnovou chátrajících židovských památek a hřbitovů. Židovští občané a obce se po dlouhých šedesáti letech stali konečně svobodnými. Byly navázány diplomatické styky s Izraelem. Židovské spolky byly obnoveny a Židovské muzeum rozšířilo záběr svých aktivit. RŽNO se v roce 1991 přeměnila ve Federaci židovských obcí v České

²²⁵ VEBER, V. *Židé v novodobých dějinách*. Praha: Karolinum, 1997, s. 159.

²²⁶ Tamtéž.

²²⁷ BROD, P. *Osudy českých židů po roce 1945* in Lidové noviny. Praha, 22.11.1995, VIII. ročník, číslo 273, s. 14.

²²⁸ HEITLINGEROVÁ, A. *Ve stínu holocaustu a komunismu*. Praha: G plus G, 2007, s. 31.

²²⁹ VEBER, V. *Židé v novodobých dějinách*. Praha: Karolinum, 1997, s. 160.

²³⁰ BROD, P., *Osudy českých židů po roce 1945* in Lidové noviny. Praha, 22.11.1995, VIII. ročník, číslo 273, s. 14.

republice (dále jen FŽO), která v současnosti sdružuje deset židovských obcí. Jsou to obce v Praze, Brně, Olomouci, Plzni, Karlových Varech, Děčíně, Ústí nad Labem, Liberci, Teplicích a Ostravě. Jednotlivé obce jsou samostatné. FŽO pouze koordinuje jejich činnost a zastupuje je ve vnitrostátních záležitostech a na mezinárodním poli.²³¹

²³¹ PĚKNÝ, T. *Historie Židů v Čechách a na Moravě*. Praha: Sefer, 2001, s. 357.

6 ČSR a stát Izrael v letech 1945-1989

V následující kapitole nastíním diplomatické i hospodářské vztahy Československa s Izraelem. Tyto zpočátku plodné a pozitivní vztahy se začaly radikálně měnit od roku 1949, po prvních parlamentních volbách v Izraeli, kdy přes očekávání Sovětského svazu komunistická strana nezískala vedoucí postavení. Neúspěch komunistické strany ve volbách utvrdil Sovětský svaz v domněni, že v nově utvořeném státu nezískají žádný větší vliv a tudíž on i politika zemí ve sféře jeho vlivu zaujala vůči Izraeli negativní postoj. V šedesátých letech a v období Pražského jara se určité diplomatické styky opět navázaly, ale k opravdovému rozvoji vzájemných vztahů došlo až po pádu Sovětského bloku.

6.1 Období spolupráce 1945–1947

Stát Izrael vznikl 15. května 1948. V den, kdy skončila mandátní správa Velké Británie nad Palestinou.²³² ČSR uznalo nezávislost Izraele pět dnů po jeho vzniku, 19. května 1948.²³³

Prezident E. Beneš, ministr zahraničních věcí Jan Masaryk a státní tajemník ministerstva zahraničí Vladimír Clementis stáli v otázce rozdělení Palestiny na izraelské straně. Moskva vyjádřila přání, aby československá komunistická strana materiálně i politicky židovské snahy podpořila. V Izraeli komunisté spatřovali možnost rozšíření svého vlivu na Blízkém východě.²³⁴ „*Izraelský vyslanec Ehud Avriel-Überall ve své nástupní řeči u prezidenta Gottwalda řekl: „Vláda a lid Izraele a celé Židovstvo si vřele váží Československa pro jeho upřímné přátelství k národu, který bojuje za svou svobodu.*“²³⁵

Proti případům antisemitismu, které se objevily v letech v letech 1945-48, československá vláda jednoznačně vystupovala. Ministr vnitra vydal v září 1946 směrnice, které přiznávaly československé státní

²³² KAPLAN, K.. *Československo a Izrael v letech 1947-1953*. Brno: Doplněk, 1993, s. 9.

²³³ ČEJKA, M. *Izrael a Palestina*. Brno: Centrum strategických studií, 2005, s. 263.

²³⁴ KAPLAN, K. *Československo a Izrael v letech 1947-1953*. Brno: Doplněk, 1993, s. 9.

²³⁵ Tamtéž, s. 11.

občanství všem Židům, kromě těch, kteří se před válkou a během ní provinili svou činností proti českému národu.²³⁶

V poválečném Československu působilo několik sionistických organizací, z nichž některé vznikly už v předválečné době, přičemž názorově se od sebe lišily. Mezi radikálnější organizace patřila Irgun, která připravovala vojenský odpor proti Velké Británii a arabským státům. Už od roku 1946 nakupovala československé zbraně a domluvila pro své členy vojenský výcvik v Tatrách. Státní bezpečnost jí považovala za teroristickou.²³⁷

Po únoru 1948 začali komunisté usilovat o vliv v jednotlivých židovských institucích a organizacích.²³⁸ V září 1948 byl založen Svaz československo-izraelského přátelství. Fungoval v režii ÚV KSČ a ministerstva informací. Oficiálně si dal za úkol rozvíjet přátelské styky mezi občany obou zemí, ale hlavním cílem bylo rozšíření vlivu komunistické strany v Izraeli a omezit pravomoci sionistických organizací. Nic z toho se mu však nepodařilo. Později byly neúspěšné i snahy převzít správu nad židovskou vojenskou jednotkou a převzít organizaci vystěhovaleckých akcí z rukou Palestinského úřadu a izraelského vyslanectví. I vliv komunistů na izraelské sionisty byl malý a ne podle představ Sovětského svazu. Tímto neúspěchem ovládnutí aktivit židovských institucí začínají pozvolné změny vzájemných vztahů, které vrcholí v roce 1951.²³⁹

6.1.1 Poválečná emigrace do Palestiny

Poválečnou emigraci do Palestiny usnadňovala existence Československého konzulátu v Jeruzalémě, fungujícího již od roku 1927.²⁴⁰ Svou roli také sehrálo obnovení sionistických hnutí a organizací po válce a jejich spojení v Ústřední sionistický svaz.²⁴¹ Velkou finanční pomoc při samotném vystěhovávání uprchlíků poskytla americká židovská charitativní organizace Joint a Židovská agentura,

²³⁶ KAPLAN, K. *Československo a Izrael v letech 1947-1953*. Brno: Doplněk, 1993, s. 15.

²³⁷ Tamtéž, s. 18.

²³⁸ Tamtéž, s. 20.

²³⁹ Tamtéž, s. 21.

²⁴⁰ ČEJKA, M. *Izrael a Palestina*. Brno: Centrum strategických studií, 2005, s. 262.

²⁴¹ YEGAR, M. *Československo, sionismus, Izrael*. Praha: Victoria Publishing, 1997, s. 63.

kteře měly k dispozici 90% (25 mil. dolarů) z odškodnění Německa pro mezinárodní výbor pro uprchlíky.²⁴² Významnou roli kromě prezidenta Edwarda Beneše sehrál ministr zahraničních věcí Jan Masaryk, který se angažoval nejen v pomoci uprchlíkům, ale také v politickém boji vedeném za vznik státu Izrael.²⁴³

Před druhou světovou válkou počet Židů v ČSR dosahoval asi 357 000.²⁴⁴ Na začátku roku 1945 se jejich počet snížil na přibližně 55 000, tedy pouhou sedminu.²⁴⁵ Židům, co přežili koncentrační tábory a vrátili se po válce domů, nebyl ve většině případů navrácen jejich zkonfiskovaný majetek, ani nebyli odškodněni za jeho ztrátu.²⁴⁶ Čelili i dalším projevům antisemitismu, které se po válce mezi Čechy a hlavně na Slovensku vyskytly. Z prohlášení prezidenta Edwarda Beneše z 2. července 1945 jasně vyplynulo, že ČSR se již dále necítí být státem národnostních menšin, jako za první republiky, a to vzhledem ke špatným zkušenostem s německou menšinou a německou okupací.²⁴⁷ Informoval, že na každou menšinu, která se plně neasimiluje s jedním s národů, bude pohlíženo jako na cizince a nebudou disponovat žádnými výsadními právy.²⁴⁸

Židé tedy již nemohli čekat žádné zvláštní výsady. V úvahu proto přicházely dvě možnosti. Buďto se plně duchovně, kulturně i politicky ztotožní s českým nebo slovenským národem, anebo se odstěhují do Palestiny či jiných západních zemí.²⁴⁹ Od května 1949 do prosince 1951 odešlo do Izraele asi 18 788 Židů. Z tohoto čísla můžeme usoudit, že emigrace ovlivnila demografickou podobu ČSR.²⁵⁰

Britská mandátní správa nad Palestinou zakázala přijímání židovských uprchlíků z Evropy již před druhou světovou válkou. Jedna z možností, jak toto nařízení obejít, bylo ilegální přistěhovalectví.

²⁴² YEGAR, M. *Československo, sionismus, Izrael*. Praha: Victoria Publishing, 1997, s. 64.

²⁴³ Tamtéž, s. 65.

²⁴⁴ Tamtéž, s. 62.

²⁴⁵ Tamtéž, s. 61.

²⁴⁶ Tamtéž, s. 62.

²⁴⁷ Tamtéž, s. 61.

²⁴⁸ Tamtéž, s. 64.

²⁴⁹ Tamtéž, s. 62.

²⁵⁰ RUCKER, L. *Stalin, Izrael a Židé*. Praha: Rybka Publishers, 2001, s. 108.

Před válkou ho organizovala mj. skupina Bejtar a po válce se vytvořilo hnutí Bricha (útěk), ve kterém ústřední funkci plnilo Československo.²⁵¹

Nejvíce zájemců o vystěhování do Izraele se přihlásilo těsně po oznámení vzniku samostatného židovského státu 14. května 1948. Část Arabů v roce 1948 Izrael nenávratně opustila a tak byli nově příchozí vítáni, jelikož vznikla potřeba rychle osídlit a obdělávat opuštěnou půdu. Vystěhovalectví probíhalo zpočátku s příznivou podporou Sovětského svazu.²⁵²

Nedlouho po svém vzniku se stal Izrael předmětem zápasu velmocí o vliv na Blízkém východě. Sovětský svaz počítal se svým působením na území Izraele po odchodu Velké Británie. Jeho představy se ale nespĺnily, proto SSSR ztratil zájem o rozvíjení dalších vztahů, které se v letech 1951-53 vyhroutil až k vzájemnému nepřátelství.²⁵³

K největšímu vystěhovalectví z ČSR docházelo na jaře roku 1949.²⁵⁴ Na základě dohody s izraelským velvyslancem Ehudem Avrielem mohlo do Izraele v roce 1949 vycestovat na 20 000 Židů. Zájemci o odchod museli zaplatit poplatek a zřít se svého majetku.²⁵⁵ Mezi lety 1948-50 se z ČSR do Izraele přistěhovalo celkem asi 19 000 Židů. Do jiných zemí (USA, Kanady, Anglie, Austrálie, Venezuely) se vystěhovalo okolo 7000 Židů. Počet židovských obyvatel, kteří v ČSR zůstali, byl okolo 18 000.²⁵⁶ Takto velká vystěhovalecká vlna se nevyhnula ani případům korupce. Lidé z obavy o jejich životní situaci v nové zemi si i přes zákaz úřadů chtěli s sebou přivést co nejvíce.²⁵⁷ Úplatky poskytovaly sionistické instituce i ústředí KSČ za účelem rychlého vyřízení pasových a celních záležitostí, v otázce vývozu strojů či předmětů nad povolenou normu.²⁵⁸

²⁵¹ YEGAR, M. *Československo, sionismus, Izrael*. Praha: Victoria Publishing, 1997, s. 67.

²⁵² KAPLAN, K. *Československo a Izrael v letech 1947-1953*. Brno: Doplněk, 1993, s. 23.

²⁵³ SVOBODOVÁ, J. *Zdroje a projevy antisemitismu v českých zemích 1948-1992*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1994, s. 12.

²⁵⁴ YEGAR, M. *Československo, sionismus, Izrael*. Praha: Victoria Publishing, 1997, s. 75.

²⁵⁵ RUCKER, L. *Stalin, Izrael a Židé*. Praha: Rybka Publishers, 2001, s. 110.

²⁵⁶ YEGAR, M. *Československo, sionismus, Izrael*. Praha: Victoria Publishing, 1997, s. 77.

²⁵⁷ KAPLAN, K. *Československo a Izrael v letech 1947-1953*. Brno: Doplněk, 1993, s. 30.

²⁵⁸ Tamtéž, s. 32.

6.1.2 Nákup zbraní a letadel v ČSR

Izraelská potřeba zbraní vyplynula z násilných akcí Arabů, které vypukly po 29. listopadu 1947, kdy bylo hlasováním OSN rozhodnuto o rozdělení Palestiny na židovskou a arabskou část.²⁵⁹ Ben Gurion upozorňoval na nedostatek zbraní, které budou potřeba po vyhlášení samostatného izraelského státu. Věděl, že arabský svět s rozdělením Palestiny nebude souhlasit a brzy zaútočí. V polovině května 1948 vpadli do Izraele arabská vojska.²⁶⁰ Volba při nákupu zbraní padla na ČSR. Československo bylo „známé poměrně rozsáhlou zbrojní výrobou a vývozem zbraní a také velice kladným postojem k zápasu za samostatný židovský stát a jeho politickou podporu.“²⁶¹ Zástupci Jewish Agency a Hagany se obrátili na Zbrojovku Brno a podniky Avia a Škoda.²⁶² Brněnská zbrojovka uzavřela s Izraelem v letech 1948-49 kontrakty až za 737,9 mil. Kč.²⁶³

Ekonomická situace v Československu napomáhala v obchodování s Izraelem i přes zákaz vyplývající z rezoluce Valného shromáždění OSN z 29. listopadu 1947. Na jejím základě nebylo členským státům dovoleno vyvážet zbraně do Palestiny. Obdobně se k dodávkám zbraní na Střední východ stavěla i výzva Rady bezpečnosti OSN z 29. dubna 1948.²⁶⁴

Částečně však ČSR nepřerušilo obchodní styky se všemi arabskými státy. V listopadu 1947 probíhaly jednání o prodeji zbraní se Sýrií a Egyptem.²⁶⁵ Ale ČSR z ekonomických důvodů upřednostnilo obchodování s Izraelem. Vycházelo se z toho, že obchodní obrat s Izraelem bude mnohem větší než se všemi arabskými státy dohromady, přičemž Izrael byla schopna hradit nákup zbraní prakticky ihned, bez průtahů a v amerických dolarech.²⁶⁶ Je nutné dodat,

²⁵⁹ YEGAR, M. *Československo, sionismus, Izrael*. Praha: Victoria Publishing, 1997, s. 86.

²⁶⁰ Tamtéž, s. 87.

²⁶¹ KAPLAN, K. *Československo a Izrael v letech 1947-1953*. Brno: Doplněk, 1993, s. 40.

²⁶² Tamtéž, s. 41.

²⁶³ Tamtéž, s. 44.

²⁶⁴ Tamtéž, s. 40.

²⁶⁵ RUCKER, L. *Stalin, Izrael a Židé*. Praha: Rybka Publishers, 2001, s. 97.

²⁶⁶ KAPLAN, K. *Československo a Izrael v letech 1947-1953*. Brno: Doplněk, 1993, s. 47.

že kromě hospodářské motivace bylo ČSR pod politickým tlakem Moskvy, která se postavila proti prodeji zbraní do arabských zemí.²⁶⁷

Situaci komplikovaly dvě skutečnosti. Za prvé to bylo uvalení zbrojního embarga z listopadu 1947 americkým ministerstvem zahraničí na prodej zbraní do Palestiny a arabských zemí. Za druhé, sionistické hnutí nezastupovalo vládu.²⁶⁸ Suverénní stát Izrael v této době ještě neexistoval a ČSR odmítalo obchodovat s pouhou organizací. Po jednání mezi E. Avrielem a T. G. Masarykem byla v lednu 1948 uzavřena smlouva jménem vlády Etiopie. Celková hodnota obchodu přesahovala 750 000 dolarů.²⁶⁹ Tyto zbraně pomohly v dubnu 1948 při odstranění blokády Jeruzaléma, ve kterém lidé trpěli nedostatkem zbraní, munice i potravin.²⁷⁰ Na tuto situaci vzpomínal i letec Petr Munk. „České pušky zabránily obklíčení Jeruzaléma, lidé už tam neměli co jíst a jedli kaktusy.“²⁷¹ Yegar Mosher k této skutečnosti podotknul, že: „Z vojenského i psychologického hlediska byl vliv nevelké zásilky rozhodující.“²⁷²

Přesné údaje o počtu zakoupených zbraní do konce května 1948 nejsou známy. Cena zbraní byla dohodnuta na 12, 280 mil. dolarů.²⁷³ V ČSR bylo zakoupeno přesně 85 letadel, z nichž do Izraele došlo 80.²⁷⁴ Jako hlavní tranzitní země na trase ČSR-Izrael sloužily Jugoslávie a Maďarsko.²⁷⁵ Činnost zahájilo letiště v Žatci, ze kterého pod záminkou přepravy lékařského materiálu vzlétaly zapůjčená americká letadla s dodávkami zbraní, munice a rozmontovaných letadel pro Izrael.²⁷⁶ Vojenské letiště provázely velké problémy s utajením. Konání ČSR neušlo pozornosti v červenci 1948 ani USA a Arabů.²⁷⁷ Činnost leteckého mostu Žatec-Palestina pro třech měsíců provozu

²⁶⁷ RUCKER, L. *Stalin, Izrael a Židé*. Praha: Rybka Publishers, 2001, s. 98.

²⁶⁸ Tamtéž, s. 96.

²⁶⁹ YEGAR, M. *Československo, sionismus, Izrael*. Praha: Victoria Publishing, 1997, s. 88.

²⁷⁰ Tamtéž, s. 90.

²⁷¹ ROKOS, M. *Čeští zakladatelé Izraele*. In Lidové noviny [online]. [cit. 28.02.2011]. Dostupné z [www: <http://www.lidovky.cz/cesti-zakladatele-izraele-09o-/In_noviny.asp?c=A080510_000102_In_noviny_sko&klic=225350&mes=080510_0>](http://www.lidovky.cz/cesti-zakladatele-izraele-09o-/In_noviny.asp?c=A080510_000102_In_noviny_sko&klic=225350&mes=080510_0)

²⁷² YEGAR, M. *Československo, sionismus, Izrael*. Praha: Victoria Publishing, 1997, s. 91.

²⁷³ Tamtéž, s. 90.

²⁷⁴ Tamtéž, s. 115.

²⁷⁵ RUCKER, L. *Stalin, Izrael a Židé*. Praha: Rybka Publishers, 2001, s. 98.

²⁷⁶ YEGAR, M. *Československo, sionismus, Izrael*. Praha: Victoria Publishing, 1997, s. 91.

²⁷⁷ KAPLAN, K. *Československo a Izrael v letech 1947-1953*. Brno: Doplněk, 1993, s. 53.

ze dne na den skončila a po zpřísnění otázek utajení se začaly v září 1948 další izraelské dodávky odbavovat z letiště v Kunovicích.²⁷⁸

Nákupy zbraní, letadel a přeprava přistěhovalců stály nemalé peníze. Velká podpora v tomto směru přicházela od amerických Židů. Ben Gurion vyslal v r. 1948 do USA první izraelskou vyslankyni Goldu Meirovou, které se zde podařilo vybrat přes 50 mil. dolarů.²⁷⁹ I v ČSR se na finanční podporu nově zrozeného státu konaly peněžní sbírky. Od května 48 do prosince 49 překonal výtěžek sbírek hranici 26 miliónů Kčs.²⁸⁰ V červenci 1950 vydalo ministerstvo národní obrany výnos o zákazu vývozu zbraní do Izraele.²⁸¹ Fakticky se v něm ale pokračovalo až do poslední třetiny roku 1950.²⁸² Na závěr je nutné dodat a ještě jednou zdůraznit, že dodávky československých zbraní pomohly Židům ubránit mladý stát Izrael před arabským světem a Izraelci jsou dodnes za toto poskytnutí zbraní tehdejšímu Československu velmi vděční.

6.1.3 Výcvik vojáků

V létě 1947 přicházeli do Evropy vyslanci Hagany a začali se zajímat o nábor dobrovolníků k vytvoření židovské vojenské jednotky. Evropské ústředí Hagany sídlilo nejprve od června 1947 v Praze²⁸³, později bylo přesunuto do Paříže.²⁸⁴

Na jaře 1948 existovaly v ČSR dvě náborové koncepce. Jedna byla v rukou Hagany, Palestinského úřadu a sionistického svazu. Druhá, méně úspěšná, řízená generálním tajemníkem komunistické strany Izraele Mikunísem. Prosazoval ustavení skupiny důstojníků z řad československých komunistů-Židů (politicky spolehlivých), jež by v izraelské armádě pronikli do důležitých pozic.²⁸⁵ Pozdější plán Mikunise na ovládnutí výběru dobrovolníků pro Haganu se ukázal být jako nereálný. Stejně tak jako podřízení jednotky komunistické straně.

²⁷⁸ KAPLAN, K. *Československo a Izrael v letech 1947-1953*. Brno: Doplněk, 1993, s. 54.

²⁷⁹ YEGAR, M. *Československo, sionismus, Izrael*. Praha: Victoria Publishing, 1997, s. 96.

²⁸⁰ KAPLAN, K. *Československo a Izrael v letech 1947-1953*. Brno: Doplněk, 1993, s. 49.

²⁸¹ Tamtéž, s. 44.

²⁸² Tamtéž, s. 43.

²⁸³ YEGAR, M. *Československo, sionismus, Izrael*. Praha: Victoria Publishing, 1997, s. 111.

²⁸⁴ Tamtéž, s. 112.

²⁸⁵ KAPLAN, K. *Československo a Izrael v letech 1947-1953*. Brno: Doplněk, 1993, s. 62.

Izraelské vyslanectví i velení Hagany si finanční podporou jednotky zajišťovaly velkou pozici a pravomoc.²⁸⁶

V červnu 1948 svolila československá vláda k náboru do židovské vojenské jednotky. Přihlásilo se okolo 1450 mužů i žen. V jednotce převládaly dvě skupiny. Jedna sionistická, jejíž zástupci se chtěli s rodinami i s majetkem přestěhovat do Izraele a uniknout tak komunistickému režimu. Druhá menšinová skupina komunistů chtěli naopak tuto ideologii v Izraeli podpořit.²⁸⁷ Politicky nebyla jednotka sjednocená, převažovaly sionistické tendence. To se projevilo i neúspěchem komunistů v izraelských parlamentních volbách v květnu 1949. Jednotka posílila opozici komunistické strany. Po ukončení arabsko-izraelské války proto komunisté žádali rozpuštění této jednotky.²⁸⁸

25. srpna 1948 začal pod vedením mjr. Antonína Sochora výcvik jednotky pro Izrael ve středisku Libavá u Olomouce. Ve výcvikovém středisku se během tří měsíců shromáždilo přes 1300 československých dobrovolníků a 55 cizinců (převážně Maďarů).²⁸⁹

V Olomouci se také cvičili letci pod správou velitele čsl. letectva generála Josefa Hanuše²⁹⁰. Výcvik dokončilo 12 pilotů, kteří se do Izraele přesunuli v únoru 1949.²⁹¹

Členové jednotky se do Izraele stěhovali s rodinami a majetkem od konce září 1948.²⁹² Poslední část jednotky dorazila na začátku února 1949.²⁹³

Význam vojenské jednotky byl poměrně jednoznačný. Stejně jako československé zbraně měla přispět k obraně právě vzniklého státu. Přesto, že se jednotka nezúčastnila bojů v původním předpokládaném rozsahu, jelikož válka už skončila, napomohli

²⁸⁶ KAPLAN, K. *Československo a Izrael v letech 1947-1953*. Brno: Doplněk, 1993, s. 63.

²⁸⁷ YEGAR, M. *Československo, sionismus, Izrael*. Praha: Victoria Publishing, 1997, s. 113.

²⁸⁸ KAPLAN, K. *Československo a Izrael v letech 1947-1953*. Brno: Doplněk, 1993, s. 74.

²⁸⁹ Tamtéž, s. 66.

²⁹⁰ Tamtéž, s. 61.

²⁹¹ YEGAR, M. *Československo, sionismus, Izrael*. Praha: Victoria Publishing, 1997, s. 112.

²⁹² Tamtéž, s. 114.

²⁹³ RUCKER, L. *Stalin, Izrael a Židé*. Praha: Rybka Publishers, 2001, s. 102.

vycvičení a vyškolení odborníci k vytvoření dobrého klimatu v životě nového státu.²⁹⁴

6.2 Období politického ochladnutí a diplomatické nespolupráce v letech 1949 – 1953

Od roku 1949 se začínají československo-izraelské vztahy zhoršovat. Na přelomu let 1951/52 vyvrcholily v nepřátelství. Izrael se sice snažil vzájemné kladné vztahy udržet, ale Československo projevovalo v tomto směru neochotu.²⁹⁵

Rok 1948 přinesl Československu několik zásadních změn. Došlo ke komunistickému převratu, za nejasných okolností zemřel ministr zahraničních věcí Jan Masaryk a ve funkci prezidenta nahradil odstoupivšího Edvarda Beneše Klement Gottwald. Avšak ani takto zásadní změny neovlivnily politiku vůči Izraeli.²⁹⁶ Za zlomový bod se v tomto směru považují izraelské parlamentní volby z 31. května 1949, které skončily neúspěchem komunistů. Získali pouhých 3,51% hlasů. Zvítězila pravicově orientovaná socialistická strana Mapai, a pod vedením Ben Guriona byla vytvořena vláda. Představy Sovětského svazu o socialistickém Izraeli se neúspěchem komunistů ve volbách zhroutily.²⁹⁷

V březnu 1949 navrhlo izraelské vyslanectví rozšířit hospodářské vztahy s ČSR, ale v této otázce panovaly ve vládě ČSR rozdílné názory. Pro udržení hospodářských vztahů se vyslovilo ministerstvo zahraničních věcí a ministerstvo financí. Ministerstvo zahraničního obchodu se naopak stavělo proti a požadovalo vypracování určité jasné linie hospodářské politiky vůči Izraeli, kterou by se všechny resorty řídily. Na jaře 1949 ustávala hospodářská spolupráce postavená na dodávkách zbraní a vojenském výcviku a objevila se možnost podílet se na hospodářské výstavbě mladého státu. Vstoupit na izraelský trh by bylo pro ČSR výhodné. Izrael s československou

²⁹⁴ KAPLAN, K. *Československo a Izrael v letech 1947-1953*. Brno: Doplněk, 1993, s. 80.

²⁹⁵ Tamtéž, s. 81.

²⁹⁶ YEGAR, M. *Československo, sionismus, Izrael*. Praha: Victoria Publishing, 1997, s. 118.

²⁹⁷ KAPLAN, K. *Československo a Izrael v letech 1947-1953*. Brno: Doplněk, 1993, s. 81.

účastí počítal. Avšak postoj SSSR a tudíž i zemí jeho bloku k Izraeli se začínal měnit.²⁹⁸

Změna československé politiky vůči Izraeli začala na jaře 1949. Spojené státy půjčily Izraeli 100 mil. dolarů. Tuto půjčku chápali v Moskvě i v Praze jako závažný krok k ekonomické i politické závislosti Izraele na USA.²⁹⁹ Československo v čele s komunistickou stranou nedůvěřovalo neutralitě Izraele a na toto reagovalo odmítáním další hospodářské spolupráce. Československá politika tak svým odmítavým přístupem přispívala k posilování vazeb Izraele k západnímu světu.³⁰⁰ Sovětský svaz doufal v izraelskou politiku nezúčastněnosti, co se týká jeho zahraničněpolitické orientace.³⁰¹ Izrael se snažil o udržení dobrých přátelských vztahů a hospodářskou spolupráci, ale zároveň si uvědomoval sílící moc komunistického režimu v ČSR.³⁰²

Napětí od jara 1951 mezi ČSR a Izraelem rostlo. Izraelští diplomaté byli náhlou změnou československého přístupu k nim zaskočeni. Dokonce i českoslovenští vedoucí funkcionáři KSČ nechtěli spolupracovat se svými soudruhy v Izraeli.³⁰³ Na zhoršení vztahů měla nemalý podíl i probíhající studená válka mezi SSSR a USA.³⁰⁴

Karel Kaplan ve své Studii označuje stav vzájemných vztahů v letech 1952-1953 jako diplomatickou válku, kdy ministerstvo zahraničních věcí chovalo chladný odstup k izraelským záležitostem a vyslanec Kubový se dokonce stal nežádoucí osobou.³⁰⁵

6.2.1 Politické procesy s židovskými komunisty

Od prosince 1948 probíhaly v Sovětském bloku protižidovské represe, inscenované soudní procesy a čistky. Sovětská bezpečnost začala tažení proti sionistům. Do ČSR přišli v říjnu 1949 sovětský poradci, což znamenalo zesílení antisemitských tendencí ve Státní

²⁹⁸ KAPLAN, K. *Československo a Izrael v letech 1947-1953*. Brno: Doplněk, 1993, s. 83.

²⁹⁹ RUCKER, L. *Stalin, Izrael a Židé*. Praha: Rybka Publishers, 2001, s. 134.

³⁰⁰ KAPLAN, K. *Československo a Izrael v letech 1947-1953*. Brno: Doplněk, 1993, s. 85.

³⁰¹ RUCKER, L. *Stalin, Izrael a Židé*. Praha: Rybka Publishers, 2001, s. 116.

³⁰² KAPLAN, K. *Československo a Izrael v letech 1947-1953*. Brno: Doplněk, 1993, s. 86.

³⁰³ Tamtéž, s. 87.

³⁰⁴ Tamtéž, s. 105.

³⁰⁵ Tamtéž, s. 89.

bezpečnosti.³⁰⁶ Činnost amerického Jointu a ostatních sionistických organizací na území Československa byla zakázána.³⁰⁷

Vlně antisemitismu v ČSR v letech 1951-53 předcházely na podzim 1950 procesy s vedoucími funkcionáři KSČ v českých zemích a na Slovensku. Vynucené výpovědi přešly v antisionistický ráz a procesy se sionisty se staly součástí oficiální politiky komunistického režimu. Celou přípravu procesů včetně výslechů fakticky řídili sovětsí poradci ve Státní bezpečnosti.³⁰⁸

V průběhu politických procesů se často využívalo obvinění z tzv. světového spiknutí. Tato novodobá forma antisemitismu vznikla na konci 19. století, kdy se objevilo nařčení ze světového spiknutí Židů v tzv. Protokolech sionských mudrců. Veškeré zlo a bída ve světě bylo dáváno za vinu mocné a utajené židovské menšině, která ovládá světové hospodářství, finančnictví, tisk aj.³⁰⁹

Začalo vyšetřování uvnitř komunistické strany a někteří členové byli postupně zatýkáni. Mnozí zatčení byli židovského původu. Politika se snažila přesunout odpovědnost za své neúspěchy na sionisty.³¹⁰ Hledal se viník zhoršené hospodářské situace v Československu. Měl jím být někdo vysoce postavený v komunistické straně.³¹¹ V březnu 1951 byl ze špionáže, podpory sionistů obviněn a za hlavu podvratné sítě označen Rudolf Slánský, generální tajemník KSČ. Zatčen byl v listopadu 1951.³¹²

Státní bezpečností byli zatčeni i dva izraelští občané Šimon Orenstein a Mordechaj Oren (označeni za špióny, nepřitele Sovětské republiky), kteří měli svou křivou vynucenou výpovědí usvědčit Slánského.³¹³

Po válce dosáhlo mnoho Židů v komunistické straně vedoucího postavení. Sovětský svaz v čele se Stalinem se chtěl zalíbit

³⁰⁶ KAPLAN, K. *Československo a Izrael v letech 1947-1953*. Brno: Doplněk, 1993, s. 82.

³⁰⁷ SVOBODOVÁ, J. *Zdroje a projevy antisemitismu v českých zemích 1948-1992*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1994, s. 32.

³⁰⁸ KAPLAN, K. *Československo a Izrael v letech 1947-1953*. Brno: Doplněk, 1993, s. 98.

³⁰⁹ SVOBODOVÁ, J. *Zdroje a projevy antisemitismu v českých zemích 1948-1992*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1994, s. 10-11.

³¹⁰ KAPLAN, K. *Československo a Izrael v letech 1947-1953*. Brno: Doplněk, 1993, s. 102.

³¹¹ YEGAR, M. *Československo, sionismus, Izrael*. Praha: Victoria Publishing, 1997, s. 134.

³¹² Tamtéž, s. 135.

³¹³ Tamtéž, s. 148.

československým pracujícím tím, že z Židů udělal obětní beránky, kteří byli označeni za příčinu hlavně hospodářských potíží. Slánský byl stíhán i přesto, že sám se za sionistu nepovažoval a ani tak navenek nevystupoval. Sionisté byli označováni za hrozbu socialismu.³¹⁴

Soudní proces se Slánským měl výrazný nádech antisemitismu. Klád se důraz na židovský původ většiny obviněných a na údajnou spolupráci se sionisty.³¹⁵ V souvislosti s politickými procesy byli obviněni i izraelští diplomaté ze špionáže a jiných trestných činů (bývalý vyslanec Überall, současný vyslanec Mordechaj Kubový, který byl označen za nežádoucí osobu).³¹⁶

Ze 14 obviněných, kteří byli postaveni před soud, bylo 11 židovského původu.³¹⁷ Mezi tři odsouzené s nežidovským původem patřil Vladimír Clementis.³¹⁸ 12. května 1952 začala příprava na soudní proces založený na vynucených přiznáních. Slánský byl vyšetřován více než půl roku.³¹⁹ Po tak dlouhé době byl psychicky i fyzicky zlomen a přiznal se téměř ke všem obviněním. Samotný soudní proces trval od 20. do 27. listopadu 1952 v Praze na Pankráci.³²⁰

Po vykonstruovaných výpovědích bylo 11 obviněných (z toho 8 Židů) odsouzeno k trestu smrti a oběšeno 3. prosince 1952 v Pankrácké věznici. Další tři byli odsouzeni na doživotí.³²¹ Vyslýchání a zatčení byli stovky Židů, sionističtí představitelé i zaměstnanci vyslanectví.³²²

Události v ČSR vyvolaly velkou kritiku izraelských politiků, sdělovacích prostředků i izraelských občanů. Politické procesy měly demonstrovat obrat od spolupráce s Izraelem a pomoci navázat vztahy s arabskými zeměmi.³²³

³¹⁴ BROD, P. *Osudy českých židů po roce 1945* in Lidové noviny. Praha, 22.11.1995, VIII. ročník, číslo 273, s. 14.

³¹⁵ YEGAR, M. *Československo, sionismus, Izrael*. Praha: Victoria Publishing, 1997, s. 142.

³¹⁶ KAPLAN, K. *Československo a Izrael v letech 1947-1953*. Brno: Doplněk, 1993, s. 92.

³¹⁷ SVOBODOVÁ, J. *Zdroje a projevy antisemitismu v českých zemích 1948-1992*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1994, s. 36.

³¹⁸ YEGAR, M. *Československo, sionismus, Izrael*. Praha: Victoria Publishing, 1997, s. 146.

³¹⁹ Tamtéž, s. 143.

³²⁰ Tamtéž, s. 144.

³²¹ Tamtéž, s. 152.

³²² Tamtéž, s. 155.

³²³ KAPLAN, K. *Československo a Izrael v letech 1947-1953*. Brno: Doplněk, 1993, s. 103.

Vztahy československých a izraelských komunistů se ještě více zhoršily na jaře 1953 po pohřbu K. Gottwalda. Spory vycházely ze zatčení M. Orena a Š. Orensteina. V letech 1952-1953 izraelští diplomaté opakovaně žádali československé ministerstvo zahraniční o nějaké informace (příčina zatčení, průběh vyšetřování, povolení návštěv), ale nazpět dostávali pouze neúplné, nepřesné, opožděné odpovědi či dokonce ministerstvo nereagovalo vůbec.³²⁴

Š. Orenstein byl původně 7. 8. 1953 odsouzen na doživotí, poté 28. 10. 1954 propuštěn a hned z ČSR odletěl. Průběh zadržování M. Orena byl komplikovanější. 9. 10. 1953 byl uvězněn na patnáct let, avšak po dlouhých průtahách byl nakonec 7. 5. 1956 propuštěn.³²⁵ Oba byli plně stranicky i soudně rehabilitováni v letech 1963-64 (ještě s několika dalšími odsouzenými z procesů z 50. let).³²⁶

6.3 Od Pražského jara 1968 do roku 1989

Díky politickému uvolnění v 60. letech se mohlo v letech 1965-1968 do Izraele vystěhovat kolem 2000 až 3000 Židů. Ozývaly se hlasy po očištění pověsti sionismu, lidé opět získali přístup k židovské literatuře a Židé i možnost navštívit příbuzné v Izraeli či Sovětském svazu.³²⁷ Společnost se liberalizovala a projevovala velký zájem o informace o dění v Izraeli, sionismu a vyjadřovala nesouhlas s protiizraelskou politikou. I přes postoj veřejnosti zůstala politika Sovětského svazu (a tudíž i ČSR) stejná a nadále dodávky československých zbraní Arabům podporovaly nepřátele Izraele. V červnu 1967 vypukla šestidenní válka, která překazila oslavy tisícího výročí pobytu Židů na území Čech a Moravy a způsobila i stažení známek s judaistickou tematikou, které byly k této příležitosti vytisknuty. Vše židovské bylo opět omezováno (jako židovská pošta ze zahraničí, či knihy se židovskou tematikou).³²⁸

Spisovatelé, kteří své proizraelské stanovisko prezentovali v červnu roku 1967 na sjezdu československých spisovatelů, byli

³²⁴ KAPLAN, K. *Československo a Izrael v letech 1947-1953*. Brno: Doplněk, 1993, s. 90-91.

³²⁵ Tamtéž, s. 105.

³²⁶ YEGAR, M. *Československo, sionismus, Izrael*. Praha: Victoria Publishing, 1997, s. 168.

³²⁷ Tamtéž, s. 176.

³²⁸ Tamtéž, s. 177.

potrestání komunistickou stranou zákazem publikace jejich knih či vyloučením ze strany. Důkaz světu o antisemitismu v ČSR podalo zmizení a následné nalezení už mrtvého místopředsedy organizace Joint Charlese H. Jordana a nejasnosti ohledně jeho pitvy v srpnu 1967.³²⁹ Nejasnosti ohledně jeho smrti se nevyjasnily, nepotvrdila se vina ani tajné služby, ani arabských teroristů.³³⁰

Období Pražského jara přineslo uvolnění i v židovských záležitostech. „*Korespondence od židovských organizací ze zahraničí docházela opět bez překážek. Vydávaly se knihy a hry se židovskou tematikou, omezení pro cesty do Izraele byla odstraněna. Tisk zastavil urážlivou protižidovskou kampaň. Množily se hlasy požadující obnovení diplomatických vztahů s Izraelem.*“³³¹

7. dubna 1968 bylo v tisku zveřejněno prohlášení RŽNO, ve kterém zhodnocovala křivdy, kterých se československá vláda a úřady dopouštěly od komunistického převratu v roce 1948 až do roku 1968. Po vstupu vojsk zemí Varšavské smlouvy v srpnu 1968 na území ČSR zesílily antisemitské útoky vedené proti Židům-komunistům, kteří v období Pražského jara zastávali vysoké funkce jako například předseda Československého svazu spisovatelů E. Goldstücker.³³²

Na čtyři tisíce Židů odešlo v průběhu tří měsíců po sovětské invazi do zahraničí. Okolo čtrnácti tisíc jich zůstalo. ČSR se dál stavělo k Izraeli zády a podle vzoru SSSR podporovalo arabské státy a Organizaci pro osvobození Palestiny.³³³

Slábnoucí pozice Sovětského bloku na konci osmdesátých let naznačila pozitivní změnu ve vzájemných československo-izraelských vztazích.

³²⁹ YEGAR, M. *Československo, sionismus, Izrael*. Praha: Victoria Publishing, 1997, s. 179.

³³⁰ Tamtéž, s. 180.

³³¹ Tamtéž, s. 181.

³³² Tamtéž, s. 182.

³³³ Tamtéž, s. 184.

7 Současný stav židovské obce v ČR

V dnešní generaci tvoří Židé v ČR nepříliš početnou židovskou obec, ale zato s významným kulturním dědictvím. Dvacet let po listopadové revoluci v roce 1989 došlo k velmi výraznému oživení židovského kulturního a náboženského života v ČR. Židovské obce se aktivně angažují při obnově židovských památek, židovských muzeí a expozicí. Pořádají také vzdělávací a kulturní akce pro širokou veřejnost.³³⁴ Funkci vrchního zemského rabína v ČR zastává Karol Efraim Sidon.³³⁵

Jak už bylo řečeno dříve, FŽO, jejíž celý název je Federace židovských obcí v České republice se po roku 1989 přetransformovala z RŽNO. FŽO nyní sdružuje již dříve zmíněných deset samostatných židovských obcí. K FŽO jsou přidruženy i jiné židovské organizace a spolky jako např. Tereziánská iniciativa, sdružení bývalých vězňů nacistických koncentračních táborů, Unie židovské mládeže, sportovní oddíl Hakoach atd.³³⁶

FŽO je zakladatelem nakladatelství Sefer, jež se soustřeďuje na literaturu faktu, náboženskou literaturu a vydává i díla významných českých i židovských autorů. FŽO vydává také židovský měsíčník Roš Chodeš, který přináší aktuality z židovské komunity u nás i ve světě. FŽO je také zakladatelem Nadačního fondu obětem holocaustu a Nadačního fondu Zecher, který se zaměřil na záchranu židovských památek v Čechách a na Moravě. FŽO je členem Světového židovského kongresu (WJC) a Evropské rady židovských obcí (ECJC). Od roku 1999 spolupracuje s Americkým židovským výborem (American Jewish Committee). Od roku 1994 se spolu s Ministerstvem kultury ČR podílí na správě Židovského muzea v Praze.³³⁷ Židovské muzeum v Praze zastává v ČR poměrně významnou kulturní úlohu.

³³⁴ ČEJKA, M. *Češi a Židé*. In CzechKid [online]. [cit. 28.3.2011]. Dostupné z [www: <http://www.czechkid.cz/si1480.html>](http://www.czechkid.cz/si1480.html).

³³⁵ *Orgány FŽO*. In Federace židovských obcí v ČR [online]. [cit. 28.3.2011]. Dostupné z [www: <http://www.fzo.cz/o-nas/organy-fzo/>](http://www.fzo.cz/o-nas/organy-fzo/).

³³⁶ *Organizace*. In Federace židovských obcí v ČR [online]. [cit. 28.3.2011]. Dostupné z [www: <http://www.fzo.cz/o-nas/organizace/>](http://www.fzo.cz/o-nas/organizace/).

³³⁷ *Činnost*. In Federace židovských obcí v ČR [online]. [cit. 28.3.2011]. Dostupné z [www: <http://www.fzo.cz/o-nas/cinnost/>](http://www.fzo.cz/o-nas/cinnost/).

Je hojně navštěvováno nejen českými, ale hlavně zahraničními návštěvníky. Ročně v něm shlédne exponáty asi 500 – 600 tis. lidí, což ho řadí k nejnavštěvovanějším muzeím v ČR.³³⁸ Do jeho kompetence spadá správa Pinkasovy synagogy, na jejíchž zdech je ručně napsáno na 80 000 jmen spolu s osobními daty a jménem příslušné obce všech českých a moravských Židů, kteří se stali oběťmi nacistické perzekuce.³³⁹

Další významnou památkou pražského Židovského města je Starý židovský hřbitov, založený v první polovině 15. století, kde je pohřbeno mnoho významných židovských osobností.³⁴⁰

Podle údajů z www stránek FŽO, je v deseti židovských obcích v ČR registrováno cca 3000 členů a v ostatních židovských spolicích na 2000 dalších. Přesný počet Židů v ČR ale není znám. Je pravděpodobné, že lidí s židovskými kořeny zde žije více, ale k židovství se oficiálně nehlásí a nejsou ani nikde evidováni. Celkem se odhaduje, že v České republice nyní žije asi 15-20 000 lidí židovského původu nebo vyznání.³⁴¹ Počet Židů oproti první polovině třicátých let v ČSR značně poklesl. Podle některých odhadů jich zde v této době žilo kolem 300 tisíc.³⁴²

Nejpočetnější je pražská obec s přibližně 1600 členy. Co se týká židovské obce v Brně, tak v té se sdružuje na tři sta členů. Židovské muzeum v Praze zde ustanovilo svojí pobočku Vzdělávacího a kulturního centra, jež organizuje různé kulturní a společenské aktivity. Brněnská žid. obec také provozuje Kulturní a vzdělávací centrum rabína Federa, jehož součástí je i specializovaná knihovna.³⁴³

³³⁸ PAVLÁT, L. *Slovo ředitele*. In Židovské muzeum v Praze [online]. [cit. 28.3.2011]. Dostupné z www: <<http://www.jewishmuseum.cz/cz/czword.htm>>.

³³⁹ *Pinkasova synagoga*. In Židovské muzeum v Praze [online]. [cit. 28.3.2011]. Dostupné z www: <<http://www.jewishmuseum.cz/cz/czpinkas.htm>>.

³⁴⁰ *Starý židovský hřbitov*. In Židovské muzeum v Praze [online]. [cit. 28.3.2011]. Dostupné z www: <<http://www.jewishmuseum.cz/cz/czcemetery.htm>>.

³⁴¹ *Statistika*. In Federace židovských obcí v ČR [online]. [cit. 28.3.2011]. Dostupné z www: <<http://www.fzo.cz/o-nas/statistika/>>.

³⁴² SPIEGEL, P. *Kdo jsou Židé?* Brno: Barrister & Principal, 2007, s. 227.

³⁴³ Tamtéž.

Kromě židovských obcí působí v ČR různé více či méně formální židovské organizace jako např. Česká unie židovské mládeže Bejt Praha, Židovská liberální unie aj. Má zde pobočku také Židovská agentura, zabývající se otázkami přistěhovalectví do Izraele. V Praze byla také otevřena židovská školka, základní škola a gymnázium. Díky vystudování nových rabínů či jejich příchodu ze zahraničí, výstavbě rituálních lázní, dovozu košer potravin a založení košer restaurací, vinogradů atd. se více oživil náboženský život.³⁴⁴ Podle M. Čejky je: *„pozitivní atmosféra vztahů mezi židovskými a nežidovskými Čechy určitě srovnatelná s obdobím první československé republiky.“*³⁴⁵

³⁴⁴ ČEJKA, M. *Češi a Židé*. In CzechKid [online]. [cit. 28.3.2011]. Dostupné z [www: <http://www.czechkid.cz/si1480.html>](http://www.czechkid.cz/si1480.html).

³⁴⁵ ČEJKA, M. *Češi a Židé*. In CzechKid [online]. [cit. 28.3.2011]. Dostupné z [www: <http://www.czechkid.cz/si1480.html>](http://www.czechkid.cz/si1480.html).

Závěr

Cílem práce bylo charakterizovat situaci Židů v Československu. Ve stanoveném rozsahu byl cíl naplněn, ale všechny aspekty daného tématu nebylo možno podrobně uchopit.

V první kapitole jsou objasněny základní pojmy. Je zde vymezena podstata židovství a pojem sionismus. Tato kapitola také pojednává o historii Židů na území dnešního Izraele ve druhém tisíciletí před naším letopočtem.

Druhá kapitola se věnuje historii Židů na území českých zemí. Jsou zde chronologicky popsány jejich životní osudy v období vlád jednotlivých panovníků. K projevům antisemitismu v tomto období židovských dějin patřily pogromy, separace Židů do ghett, omezování způsobů jejich obživy a možnost zakládat rodinu. Konec kapitoly pojednává o asimilaci Židů v české či německé společnosti.

Třetí kapitola věnuje pozornost problematice židovské společnosti v ČSR před druhou světovou válkou. Jsou zde popsány skutečnosti z různých úhlů pohledu na židovskou situaci. Je zde zmíněna jejich menšinová situace, konání sionistického kongresu, působení Židovské politické strany a rozdílnost v dodržování náboženských tradic a míry náboženského vyznání vzhledem k různým částem Československa. V této kapitole jsou také zhodnoceny projevy antisemitismu. Poslední části kapitoly jsou věnovány roli židovských obcí, kterou sehráli při židovské emigraci v době protektorátu, silicím protižidovským opatřením a židovským uprchlíkům na území českých zemí.

Čtvrtá kapitola popisuje osudy evropských a českých Židů v době holocaustu. Jsou zde uvedeny skutečnosti, které samotnému masovému vyvražďování Židů předcházely. V kapitole je zohledněn význam židovského ghetta v Terezíně. Je zde popsáno postavení Židů na Slovensku a Podkarpatské Rusi.

Pátá kapitola pojednává o historickém vývoji v druhé polovině 20. stol. Jsou zde popsány dopady, které měla druhá světová válka a nové skutečnosti, které byly zapříčiněny vládou komunistické strany.

Prostor je zde věnován zhodnocení situace židovských náboženských obcí, které byly pod kontrolou komunistických orgánů.

Šestá kapitola popisuje československo-izraelskou spolupráci. Šlo zejména o dodávky zbraní a výcvik odborníků, čímž československá strana podporovala vznikající stát Izrael. Československá vláda také pomáhala při organizaci emigrace Židů do Izraele po válce. Kapitola objasňuje příčiny antisionisticky zaměřených politických procesů v 50. letech v ČSR.

V sedmé kapitole je charakterizována současná situace židovské komunity a židovských obcí v ČR a to zejména z pohledu fungování Federace židovských obcí a pražského Židovského muzea.

V rámci tématu se objevuje řada dalších zajímavých podnětů, které vybízí k dalšímu zpracování, např. situace Židů na Slovensku a Podkarpatské Rusi.

Prameny a literatura

- ARENDOVÁ, H. *Eichmann v Jeruzalémě: zpráva o banalitě zla*. 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 1995. 428 s. ISBN 8020405496.
- BALÍK, S. *Texty ke studiu obecných dějin státu a práva 3*. 1. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1971. 352 s.
- BERGEROVÁ, N. *Na křižovatce kultur: historie československých Židů*. 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 1992. 221 s. ISBN 8020403051.
- BROD, P. *Osudy českých židů po roce 1945* in Lidové noviny. Praha, 22.11.1995, VIII. ročník, číslo 273, s. 14.
- ČAPKOVÁ, K. *Češi, Němci, Židé?: Národní identita Židů v Čechách 1918-1938*. 1. vyd. Praha; Litomyšl: Paseka, 2005. 355 s. ISBN 8071856959.
- ČEJKA, M. *Izrael a Palestina: minulost, současnost a směřování blízkovýchodního konfliktu*. 1. vyd. Brno: Centrum strategických studií, 2005. 305 s. ISBN 8090333397.
- ČEJKA, M. *Judaismus, politika a stát Izrael*. 2. vyd. Brno: Masarykova univerzita. Mezinárodní politologický ústav, 2003. 252 s. ISBN 8021030879.
- DUFEK, J., KAPLAN, K., ŠLOSAR, V. *Československo a Izrael v letech 1947-1953: studie*. 1. vyd. Brno: Doplněk, 1993. 203 s. ISBN 8085765268.
- HEITLINGEROVÁ, A. *Ve stínu holocaustu a komunismu: čeští a slovenští židé po roce 1945*. 1. vyd. Praha: G plus G, 2007. 274 s. ISBN 9788086103976.
- HERZL, T. *Židovský stát: pokus o moderní řešení židovské otázky*. 1. vyd. Praha: Academia, 2009. 139 s. ISBN 9788020017123.
- CHAPMAN, C. *Čí je země zaslíbená?: Pokračující krize mezi Izraelem a Palestinci*. 1. vyd. Praha: VOLVOX GLOBATOR, 2003. 332 s. ISBN 8072075071.
- KÁRNÝ, M., LORENCOVÁ, E. *Terezínské studie a dokumenty 1999*. 1. vyd. Praha: Academia, 1999. 372 s. ISBN 8020007466.
- KRUPP, M. *Sionismus a stát Izrael: historický nástin*. 1. vyd. Praha: Vyšehrad, 1999. 248 s. ISBN 8070212659.

- KULIŠOVÁ, T. *Malá pevnost Terezín: národní hřbitov, ghetto*. 2. vyd. Praha: Mír, 1954. 75 s.
- MUNK, J. *60 let památníku Terezín*. 1. vyd. Terezín: Oswald, 2007. 70 s. ISBN 9788087242001.
- ORTEN, J. *Deníky Jiřího Ortena: poesie, myšlenky, zápisy*. 1. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1958. 493 s.
- PAVLINCOVÁ, H. *Slovník: judaismus, křesťanství, islám*. 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 1994. 472 s. ISBN 8020404406.
- PĚKNÝ, T. *Historie židů v Čechách a na Moravě*. 2. vyd. Praha: Sefer, 2001. 702 s. ISBN 8085924331.
- POJAR, M., SOUKUPOVÁ, B., ZAHRADNÍKOVÁ, M. *Židovská menšina za druhé republiky: sborník přednášek z cyklu ve Vzdělávacím a kulturním centru Židovského muzea v Praze v lednu až červnu 2007*. 1. vyd. Praha: Židovské muzeum, 2007. 183 s. ISBN 9788086889528.
- PUTÍK, A., SIXTOVÁ, O. *Dějiny Židů v Čechách a na Moravě I.: od počátků po emancipaci*. Praha: Židovské muzeum v Praze, 2005. 107 s. ISBN 8086889009.
- ROUBÍČKOVÁ, E. *Terezínský deník 1941-1945: svědectví o životě a smrti v terezínském ghettu*. 1. vyd. Praha: P3K, 2009. 181 s. ISBN 9788087343005.
- RUCKER, L. *Stalin, Izrael a Židé*. 1. vyd. Praha: Rybka Publishers, 2001. 313 s. ISBN 8086182533.
- SPIEGEL, P. *Kdo jsou Židé?* 1. vyd. Brno: Barrister & Principal, 2007. 232 s. ISBN 9788087029077.
- SVOBODOVÁ, J. *Zdroje a projevy antisemitismu v českých zemích 1948-1992: studie*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1994. s. 90. Sešity Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR. Sv. 19. ISBN 80-85270-34-X.
- TERNON, Y. *Genocidy XX. století: zločinný stát*. 1. vyd. Praha: Themis, 1997. 358 s. ISBN 8085821451.
- VEBER, V. *Židé v novodobých dějinách: soubor přednášek na FF UK*. Praha: Karolinum, 1997. 324 s. ISBN 8071844234.

YEGAR, M. *Československo, sionismus, Izrael: historie vzájemných vztahů*. 1. vyd. Praha: Victoria Publishing, 1997. 235 s. ISBN 8071870870.

Elektronické zdroje

BAUER, Z. *Kořeny a dějiny nacismu*. In abcHistory.cz [online]. [cit. 28.03.2011]. Dostupné z www:

<<http://www.abchistory.cz/nacismus.htm>>.

ČEJKA, M. *Češi a Židé*. In CzechKid [online]. [cit. 28.3.2011]. Dostupné z www: <<http://www.czechkid.cz/si1480.html>>.

Činnost. In Federace židovských obcí v ČR [online]. [cit. 28.3.2011]. Dostupné z www: <<http://www.fzo.cz/o-nas/cinnost/>>.

DÁVID, I. *Holocaust – co to je?* In Adolf Hitler. Život a smrt Adolfa Hitlera. Životopis nacistického vůdce. [online] [cit. 28.03.2011]. Dostupné z www: <<http://hitler-adolf.wz.cz/holocaust-cotoje.php>>.

FRANKL, M. *Epilog*. In holocaust.cz [online]. [cit. 28.3.2011]. Dostupné z www:

<<http://www.holocaust.cz/cz2/history/jew/general/general13>>.

FRANKL, M. *Ghettoizace židovského obyvatelstva*. In holocaust.cz [online]. [cit. 28.3.2011]. Dostupné z www:

<<http://www.holocaust.cz/cz2/history/jew/general/general8>>.

FRANKL, M. *Hromadné deportace do koncentračních a vyhlazovacích táborů*. In holocaust.cz [online]. [cit. 28.3.2011]. Dostupné z www:

<<http://www.holocaust.cz/cz2/history/jew/general/general11>>.

FRANKL, M. *Křišťálová noc*. In holocaust.cz [online]. [cit. 28.3.2011]. Dostupné z www:

<<http://www.holocaust.cz/cz2/history/events/pogrom1938>>.

FRANKL, M. *Německá agrese proti Polsku*. In holocaust.cz [online]. [cit. 28.3.2011]. Dostupné z www:

<<http://www.holocaust.cz/cz2/history/jew/general/general7>>.

FRANKL, M. *Počátek masového vraždění*. In holocaust.cz [online]. [cit. 28.3.2011]. Dostupné z www:

<<http://www.holocaust.cz/cz2/history/jew/general/general10>>.

FRANKL, M. *Teritoriální řešení židovské otázky*. In holocaust.cz [online]. [cit. 28.3.2011]. Dostupné z www:

<<http://www.holocaust.cz/cz2/history/jew/general/general9>>.

FRANKL, M. *Zhroucení nacistického Německa*. In holocaust.cz [online]. [cit. 28.3.2011]. Dostupné z www: <<http://www.holocaust.cz/cz2/history/jew/general/general12>>.

KOLEKTIV AUTORŮ, *Interkulturní vzdělávání I: projekt Varianty* [online]. Praha: Člověk v tísní, 2002, s. 326-327. [cit. 01.03.2011]. Dostupné z www: <<http://www.varianty.cz/cdrom/podkapitoly/b04zide.pdf>>.

MILOTOVÁ, J. *Arizace*. In holocaust.cz [online]. [cit. 28.3.2011]. Dostupné z www: <http://www.holocaust.cz/cz2/resources/ros_chodes/1999/11/arizace>.

Organizace. In Federace židovských obcí v ČR [online]. [cit. 28.3.2011]. Dostupné z www: <<http://www.fzo.cz/o-nas/organizace/>>.

Orgány FŽO. In Federace židovských obcí v ČR [online]. [cit. 28.3.2011]. Dostupné z www: <<http://www.fzo.cz/o-nas/organy-fzo/>>.

PAVLÁT, L. *Slovo ředitele*. In Židovské muzeum v Praze [online]. [cit. 28.3.2011]. Dostupné z www: <<http://www.jewishmuseum.cz/cz/czword.htm>>.

Pinkasova synagoga. In Židovské muzeum v Praze [online]. [cit. 28.3.2011]. Dostupné z www: <<http://www.jewishmuseum.cz/cz/czpinkas.htm>>.

ROKOS, M. *Čeští zakladatelé Izraele*. In Lidové noviny [online]. [cit. 28.02.2011]. Dostupné z www: <http://www.lidovky.cz/cesti-zakladatele-izraele-09o-/ln_noviny.asp?c=A080510_000102_ln_noviny_sko&klic=225350&mes=080510_0>.

SEDLÁK, P. *Historie*. In Federace židovských obcí v ČR [online]. [cit. 28.3.2011]. Dostupné z www: <<http://www.fzo.cz/o-nas/historie/>>.

Starý židovský hřbitov. In Židovské muzeum v Praze [online]. [cit. 28.3.2011]. Dostupné z www: <<http://www.jewishmuseum.cz/cz/czcemetery.htm>>.

Statistika. In Federace židovských obcí v ČR [online]. [cit. 28.3.2011]. Dostupné z www: <<http://www.fzo.cz/o-nas/statistika/>>.

SVOZIL, B. *Ladislav Grosman*. In Slovník české literatury po roce 1945 [online]. [cit. 18.3.2011]. Dostupné z www:

<<http://www.slovníkceskeliteratury.cz/showContent.jsp?docId=20>>.

ŠIMÍČEK, P. *Norimberské zákony z roku 1935*. In Moderní dějiny. Vzdělávací portál pro učitele, studenty a žáky [online]. [cit. 28.3.2011]. Dostupné z www:

<<http://www.moderni-dejiny.cz/clanek-norimberske-zakony-z-roku-1935-149/>>.

Židovské obce. In Federace židovských obcí v ČR [online]. [cit. 28. 03. 2011]. Dostupné z www:

<<http://www.fzo.cz/zidovske-obce/>>.

Seznam příloh

Příloha č. 1: **Norimberské zákony: Zákon o říšském občanství, Zákon o ochraně německé krve a německé cti.**

Příloha č. 2: **Nařízení k zákonu o říšském občanství.**

Příloha č. 3: **Deníkový záznam Jiřího Ortena.**

Příloha č. 4: **Mapa současných židovských obcí v ČR.**

Příloha č. 1

Norimberské zákony

Zákon o říšském občanství

§ 1

(1) Státním příslušníkem je ten, kdo náleží do ochranného svazku Německé říše a je jí za to zvláště zavázán.

(2) Státní příslušnost se získá podle ustanovení zákona o říšské a státní příslušnosti.

§ 2

(1) Říšským občanem jest pouze státní příslušník německé nebo příbuzné krve, který dokazuje svým chováním, že je ochoten a schopen věrně sloužit německému národu a říši.

(2) Říšského občanství se nabývá propůjčením listiny o říšském občanství.

(3) Říšský občan je jediným nositelem v zákonech stanovených plných politických práv.

Zákon o ochraně německé krve a německé cti

Proniknut poznáním, že čistota německé krve je předpokladem další existence německého lidu, a prodchnut neochvějnou vůlí, zabezpečiti německý národ pro všechnu budoucnost, usnesl se říšský sněm jednohlasně na následujícím zákoně, který se tímto vyhlašuje:

§ 1

(1) Sňatky mezi židy a státními příslušníky německé nebo druhově příbuzné krve jsou zakázány. Manželství uzavřená proti tomuto zákonu jsou neplatná, i když byla k obcházení zákona uzavřena v cizině.

(2) Žalobu na prohlášení manželství za neplatné může podat pouze státní návladní.

§ 2

Mimomanželský styk mezi židy a státními příslušníky německé nebo druhově příbuzné krve je zakázán.

§ 3

Židé nesmějí ve své domácnosti zaměstnávat státní příslušnice německé nebo druhově příbuzné krve mladší 45 let.

§ 4

(1) Židům se zakazuje vztyčovat říšské a národní vlajky a užívání říšských barev.

(2) Užívání židovských barev je jim naproti tomu dovoleno. Výkon těchto oprávnění je pod státní ochranou.

§ 5

Kdo jedná proti zákazu § 1, bude potrestán kázníci.

(1) Muž, který jedná proti zákazu § 2, bude potrestán vězením nebo kázníci.

(2) Kdo jedná proti ustanovení §§ 3 nebo 4, bude potrestán vězením až do jednoho roku a peněžitou pokutou, nebo jedním z těchto trestů.³⁴⁶

Příloha č. 2

Nařízení k zákonu o říšském občanství

§ 2

(2) Židovským míšencem je ten, kdo pochází od jednoho nebo dvou prarodičů, podle rasy plně židovských, není-li podle § 5, odst. 2, židem. Za plně židovského se bez dalšího pokládá prarodič, když příslušel k židovskému náboženskému společenství.

³⁴⁶ BALÍK, S. *Texty ke studiu obecných dějin státu a práva* 3. 1. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1971, s. 342-344.

§5

(1) Židem je ten, kdo pochází při nejmenším od tří prarodičů, podle rasy plně židovských. Platí [tu] § 2, odst. 2, věta 2.

(2) Za žida se také pokládá státní příslušník, je-li židovským míšencem, pocházejícím od dvou plně židovských prarodičů,

a) když v době vydání zákona příslušel k židovskému náboženskému společenství nebo potom do něho byl přijat,

b) když v době vydání zákona byl v manželství se židem nebo potom do něho vstoupil,

c) když pochází z manželství se židem ve smyslu odstavce 1, jestliže bylo toto manželství uzavřeno za účinnosti zákona o ochraně německé krve a německé cti ze dne 15. září 1935,

d) když pochází z mimomanželského styku se židem ve smyslu odstavce 1 a narodil se nemanželsky po dni 31. července 1936.³⁴⁷

Příloha č. 3

Deníkový záznam Jiřího Ortena

Nemohl jsem na dnešek dlouho usnout a přemýšlel jsem a rovnal si v hlavě všechny ty zákazy, které se mne nějak, byť sebeméně, dotýkají. A protože je nedělní dopoledne, venku již druhý den sněží a teprve za několik hodin mám jet do Košíř, napíšu si sem ty zákazy, na které si vzpomenu, a až je napíšu, nechám pod nimi ještě hodně veliké místo pro ty, které se dostaví po dnešním dni. Nemám bohužel po ruce žádný pramen, podle kterého bych mohl postupovat, a tak jak seřazení, tak počet je víceméně náhodný. Jsou to tedy tyto zákazy:

Nesmím vycházet z domu po osmé hodině večerní.

Nesmím si najmout samostatný byt.

³⁴⁷ .BALÍK, S. *Texty ke studiu obecných dějin státu a práva* 3. 1. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1971, s. 344-345.

Nesmím se stěhovat jinam, než do Prahy I nebo V, a to jako podnájemník.

Nesmím chodit do vináren, kaváren, hostinců, biografů, divadel a na koncerty, kromě jedné nebo dvou kaváren, pro mne vyhrazených.

Nesmím chodit do parků a sadů.

Nesmím chodit do městských lesů.

Nesmím se vzdalovat za obvod Prahy.

Nesmím (tudíž) jet domů, do Kutné Hory a nikam jinam, leda na zvláštní povolení gestapa.

Nesmím jezdit v motorových vozech tramvají, jen v posledním vlečném voze, a má-li tento střední vstup, tedy jenom v jeho zadní polovině.

Nesmím nakupovat v jakýchkoli obchodech jindy, než mezi 11. a 13. a mezi 15. a 17. hodinou.

Nesmím hrát divadlo a být jakkoli jinak veřejně činný.

Nesmím být členem žádných spolků.

Nesmím chodit do jakékoli školy.

Nesmím se společensky stýkat se členy Národního souručenství a oni se nesmějí stýkat se mnou, nesmějí se se mnou zdravit, zastavovat a mluvit o věcech jiných než nutných (při nákupech apod.).³⁴⁸

³⁴⁸ ORTEN, J. *Deníky Jiřího Ortena*. Praha: Československý spisovatel, 1958, s. 303-304.

Příloha č. 4

Mapa současných židovských obcí v ČR³⁴⁹

³⁴⁹ Židovské obce. In Federace židovských obcí v ČR [online]. [cit. 28. 03. 2011]. Dostupné z www: <<http://www.fzo.cz/zidovske-obce/>>.

ANOTACE

Jméno a příjmení:	Milena Houřová
Katedra:	Katedra společenských věd
Vedoucí práce:	Mgr. David Hampl, Ph.D.
Rok obhajoby:	2011

Název práce:	Židovské obyvatelstvo v Československu
Název v angličtině:	Jewish inhabitants in Czechoslovakia
Anotace práce:	Práce se zabývá postavením Židů v Československu v období 1918-1989. Jsou zde vymezeny základní pojmy judaismu a je zde také zohledněn historický kontext. Pozornost je věnována rovněž osudům Židů v období holocaustu a za komunistického režimu. Práce se také věnuje československo-izraelským vztahům ve druhé polovině 20. stol. Součástí práce je rovněž charakteristika současné podoby židovské obce v ČR.
Klíčová slova:	Židé, dějiny Židů, holocaust, antisemitismus, sionismus, Izrael, Československo, židovská emigrace
Anotace v angličtině:	The work deals with the position of Jews in Czechoslovakia from 1918 to 1989. There are the basic concepts of judaism defined and the historical context is taken into account, too. The attention is paid to the fate of Jews during the Holocaust, and in the communist regime as well. The work is also focused on the Czech-Israeli relations in the second half of the 20th century. The characteristics of the current state of the Jewish community in the Czech Republic is a part of the thesis, too.
Klíčová slova v angličtině:	Jews, the history of Jews, the Holocaust, anti-semitism, Zionism, Israel, Czechoslovakia, Jewish emigration
Přílohy vázané v práci:	4 přílohy
Rozsah práce:	77 stran
Jazyk práce:	Český

